

1. fejelet

AZ INVESTITURA KÉRDÉSE

A PÁPASÁG ÉS CSÁSZÁRSÁG ELSŐ KÜZDELMÉBEN.

I.

A tizenegyedik század végén és a tizenkettedik első felében a pápaság és császárság között lezajlott nagy küzdelmet az investitura harcának szokták nevezni. Az investitura, vagyis az egyházi méltóságok miként betöltésének kérdése, képezte volna e küzdelem tárgyát; e kérdés hozta volna a keresztény világ két fő hatalmasságát oly heves és végzeteljes összeütközésbe. Sokáig uralkodott e nézet s annyiban nem alaptalanul, a mennyiben a küzdelem kortársai közül is igen sokan osztották e felfogást. Különösen áll ez az egyházi-párt embereiről, kik a béke egyetlen akadályát ama makacsságban látták, melylyel a német királyok az investitúrához ragaszkodtak,¹⁾ s kik, midőn V. Henrik egy pillanatra e jogról lemondani látszott, az igazi béke eljövetelét hirdették.²⁾

A bekövetkezett események e nézetet csakhamar megezáfolták; a pápaság és császárság között nemsokára megújuló küzdelem világossá tette, hogy az ellentét a két hatalmasság között mélyebben gyökerezett, hogy az investitura kérdés alatt más, sokkal mélyebbre ható kérdés lappangott, mely a kereszténység egyházi és világi képviselőit szükségképpen e küzdelembe sodorta. E kérdés volt: kit illet meg a keresztény világ fölött gyakorlandó legfelső hatalom?

¹⁾ Ime, miként ír V. Henrik egy sikertelen békealkudozás után 1117-ben: „Denique cardinales tres, ceterorum legationem agentes, nos adierunt et pacem plenariam eo tenore nobis exhibuerunt: si investitaram per virgam et anulum deinceps dare desineremus: quia in eo ecclesiae scandalum dixerunt.“ Codex Udalrici Jaffé-nál Bibliotheca rerum germanicarum. V. 314.

²⁾ Hessonis relatio de Concilio Remensi. (1119.) Pertz. M. G. Script. XII. 423.

Ma, csaknem nyolcz század lefolyása után, elfogulatlanul tekintve vissza a lezajlott küzdelemre, nem nehéz az indító okokat feltalálni; nem nehéz az előzményekből kimutatni a küzdelemnek szükségképpen történt bekövetkezését. Azonban a küzdelem kortársai s első renden annak kiváló harczosai egyéniségök különbözősége szerint más és más szempontból fogták fel a küzdelem folyamában felmerült kérdéseket, természetes tehát, hogy a harc jellemének is a küzdelem intézőinek felfogásával változni kellett. Mindazáltal a csaknem negyven évig tartott küzdelemben találkozzunk egy kérdéssel, mely kezdettől végig nem szűnt meg a vita tárgyát képezni és e körülmény, míg egyrésről kimentí a kortársak tévedését a küzdelem eredete és valódi jelleme felől, másrésről a küzdelem szokásos elnevezését is némileg jogosulttá teszi. Nem tartottam érdektelennek az investitura-kérdés szerepével — mely kérdés tulajdonképen az állam és egyház kölcsönös jogviszonyának első szabatos meghatározását involválta magában — részletesebben foglalkozni; annyival inkább, mert a nagy küzdelmet bezáró wormsí concordatum alapeszméiben gyökerkeztek az Európa katólikus államaiban az állam és egyház között századok óta fennálló jogviszonyok. A lelki és világi hatalom között a tizenegyedik századig fennállott viszonyok ismertetése nem tartozott volna szorosán véve a kitűzött kérdés keretébe, mindazáltal szükségesnek tartottam a két hatalom állását egymással szemben, habár futólagosan is, már a megelőző századokban feltüntetni. Hogy a tizenegyedik században reformált és megerősödött pápaság világalurmi állásának kivívására miért kénytelenített, e kérdést felvetni, épen a múltban nyeri legvilágosabb magyarázatát.

II.

Mig a bomlásnak indúlt római társadalom minden osztálya reményvesztetten és csaknem tétlenül várta be és szenvedte át az ötödik században bekövetkezett german invasio minden nyomorát; a keresztény pápaság, ha nem is örömmel, de reményteljesen fordult a közelgő barbarok felé s erélyes tevékenysége kimentette a római társadalom minden osztályát, a császárság minden intézményét elseprő áradatból. Megtérítvén a barbar hódítókat, nemcsak biztosította állását a császárság romjain alakult társadalomban, hanem mint oly tényező, mely a hódítók nyers erejével szemben a szellemi hatalom teljes felsőségével rendelkezett, a politikai életben is szükségképpen elsőrangú állást vívott ki magának. Politikai hatalma sem volt már különben új keletű. Már a római császárság hanyatlása korában a püspökök, mint az illető város legnagyobb erkölcsi befolyással rendelkező egyénei, fontos

politikai kiváltságokkal ruháztattak fel s elnyerték többek között a császári hivatalnokok és a nép között mintegy közbenjáró, de mégis mindkettő fölött álló, defensor-i hivatalt, mi által városuknak politikai tekintetben is határozottan legbefolyásosabb egyéneivé emelkedtek fel. E fontos állást az invasio sem ingatta meg. A defensori hivatal és czim elenyészett ugyan a hódítás után, de a püspökök befolyása, mint oly közbenjáróké, a benszült lakosság és a barbar hódítók között, kikre mindkét fél tisztelettel és bizalommal tekintett, fontosságban még növekedett s magasabb képzettségök az általános barbárság közepette még tágasabb politikai működésre nyitott tért. Nem számítva a nyugoti gót birodalmat, hol a nemzeti zsinat, azaz a püspökök gyülekezete képezte az ország legfőbb politikai testületét, a többi germán államokban is a püspököket az ország rendjeinek sorában a világi arisztokráciával egyenlő rangban szemléljük. Így találjuk őket a frank birodalomban is említve, hol az erkölcsi és politikai befolyás mellett, mindjárt az első merovingok alatt oly gazdagságra tettek szert, hogy Chilperich frank király nem minden gúny és keserűség nélkül fakadott e nyilatkozatra: „Ime, szegény maradt kincstárunk, a gazdagság az egyházakhoz vándorolt át; csak a püspökök uralkodnak; oda a mi tisztességünk, a városok püspökeire szállott át.“¹⁾ Ily körülmények között nem csoda, ha a püspöki szökek az ezekkel összekötött gazdagság és fontos politikai állás után áhítozó világiak előtt már e korban versenyzés tárgyát képezték²⁾, annyival inkább, mert a papság befolyása a világi ügyekre az egész meroving-korszak alatt a gazdagsággal együtt fokozatosan növekedett s az első karolingok alatt bekövetkezett rövid visszahatás után, Nagy Károly gyöngé utódai alattt rendkívül magas fokra emelkedett. A fenmaradt, mindenestre nem épen nagy, tudományos miveltség kizárólagos birtokában a püspökök lettek szükségképpen a barbar királyok elsőrangú tanácsosai, és e minőségben elválhatlan kísérői ezeknek, még a táborozásban is. Ők döntenek a legfontosabb politikai kérdésekben, sőt a gyöngé karolingok alatt már ítéletet mondanak a fejedelem képességéről az uralkodásra és rendelkeznek a korona fölött.³⁾

Ily jelentékeny politikai állást foglalva el, a főpapság a világi hatalom befolyása elől ki nem térhetett, sőt minél maga-

¹⁾ Gregorius Turonensis, Historia Francorum. Bouquet, Recueil des historiens des Gaules et de la France II. 291.

²⁾ „... Alia quoque nobis res est valde detestabilis nuntiata, quod quidam ex laico habitu per appetitum gloriae temporalis defunctis Episcopis, tonsurantur et fiunt subito Sacerdotes.“ Gregorii M. Papae Epistolae. Bouquet-nál i. m. III. 13.

³⁾ Nithardi Historiarum libri. IV. Pertz-nél i. m. Scriptores II. 668.

sabdra emelkedett politikai befolyása, függetlensége a világi hatalommal szemben, annál mélyebbre sülyedett. Az első lépés erre megtétele mindjárt az invasio korszakában, midőn az egyház az alapjában felforgatott politikai és társadalmi viszonyok között izoláltan és védelem nélkül állott szemben a többnyire arián vallású, tehát eretneknek tekintett, barbar hódítókkal. Az egyetlen barbar király, ki az ötödik század végén és a hatodik elején a katolikus hitet fogadta el, a frank Chlodvig volt. Felője fordult tehát, természetesen, az egyház figyelmé, s létrejött az egyház és a frank állam között azon roppant fontosságú szövetség, melynek eredményéül tekinthető egyfelől a katolikus hit teljes győzelme az arianizmus fölött; másfelől pedig a legtöbb germán királyságot magába olvasztó hatalmas frank birodalom felemelkedése. Ezen szövetség mindkét félnek rendkívül fontos előnyököt kölcsönzött, s nehéz volna eldönteni, vajon a katolikus egyház tett e többet a frank birodalom felemelkedésére, vagy a frank fegyverek a katholicizmus terjesztésére; tény azonban, hogy nem köttetett és nem köthetett a két fél egyenlősége, az állam és egyház kölcsönös függetlensége alapján. A kor szelleme — a nyers erő határozott uralma — maga után vonta az egyház alárendeltségét, de más körülmények is erre vezettek. Chlodvig áttérése a katolikus egyház legválságosabb korszakában, oly időpontban történt, midőn az egyháznak, ha létele nem is, de befolyása és uralma komoly veszélyben forgott. A germán invasio még nem volt teljesen befejezve és az egyház a roppant erőfeszítések közepette, mit a részben a volt római tartományokba özönlő, részben Germánia őserdőiben tanyázó barbarok megtérítésére kifejtett, semminemű világi hatalom tekintélyére és erejére nem támaszkodhatott. A keleti császársággal már beállott volt azon feszült viszony, mely később nyílt szakításra vezetett, a nyugoti császárság tartományaiiban, sőt magában Itáliában is arián hódítók alapítottak új államokat, a melyekben a katolikus egyház — távol attól, hogy uralkodó lett volna — örvendhetett, ha üldözésnek nem volt kitéve. Ily körülmények közt azon tényt, hogy Chlodvig frank király a katolikus hitet fogadta el, a katolikus egyház méltán tekintette győzelemnek¹⁾ s mi sem volt természetesebb, mint hogy e fejedelmet, ki áttérése által az egyháznak oly fontos szolgálatot tett, az egyház védőjének tekintette.²⁾ Az 511-ki orleansi zsinat

¹⁾ „Vestra fides nostra victoria est“ írja Avitus, vienne-i püspök, Chlodvighoz, ennek megkeresztelkedése alkalmával. Bouquet-nél i. m. IV. 49.

²⁾ „Lactifica ergo, gloriose et illustris Fili, — így ír Anasztáz pápa Chlodvighoz — matrem tuam et esto illi in columnam ferream. Nam refrigerat caritas multorum et malorum hominum versutia navicula nostra feris fluctibus agitatur, et despumantibus undis pertunditur. Sed speramus in spem contra spem et Dominum collaudamus, qui eruit te de potestate tenebrarum

után, mely Chlodvighoz intézett iratában e fejedelmet az egyház fölött gyakorlandó felügyelet jogával ünnepélyesen felruházta, a frank királyok a gall egyház irányában — maga az egyház által is elismerve — a római császárok jogaiba léptek.¹⁾ Azonban a felügyeleti jog határai nem voltak megvonva, s valamint a római császárok hatalmokat nemcsak az egyház külső viszonyaiban, hanem ennek belügyeiben is érvényesítették, úgy a frank merowing királyok sem irtóztak, minden buzgóságuk mellett is, mit az egyház, különösen a püspökségek gazdagítására kifejtettek, hatalmuk határait oly messzire kiterjeszteni, mint az épen barbar önkényöknek tetszett. A különbség csak az, hogy a császárok főképpen a hittételek megállapításánál szerették nézetöket az egyházra dictálni, az administratio terén, ennek meglehetősen szabad kezet engedve; a frank királyok ellenben — természetes következményeképpen miveltségi állapotuknak — készséggel meghajoltak püspökeik nézete előtt, ha ez szorosan a vallást illette, annál súlyosabban éreztetve hatalmukat az egyház administratióját illető ügyekben. A nagy földbirtokkal összekötött püspöki székek betöltése — különösen, mióta a püspökök politikai tekintetben is kiváló fontosságra emelkedtek, — a királyi hatalmat nagyon mélyen érdeklő ügygyé vált, oly ügygyé, mely a frank királyok figyelmét első renden magára vonta, s melynél ők az egyház szabadságát, ennek régi szokás által szentesített jogait tiszteletben tartani hajlandók nem voltak. Hijában küzdött az egyház régi törvényeinek és szokásainak fentartása mellett, azon királyi hatalom előtt, mely ekkor egyetlen támasza volt egész Európában, kénytelen volt mégis meghajolni és a király beavatkozását az egyházi méltóságok betöltésénél — mit már Chlodvig megkezdett s mi ellen a papság nagy része még ekkor tiltakozott²⁾ — egy pár évtizeddel később törvényesnek ismerni el. Az 549-ki orleansi zsinat volt az, mely végzései közé iktatta, hogy a választás érvényessége a király megerősítésétől függ.³⁾

Ezen jog elismerése az egyház részéről megnyitotta a világi hatalom befolyása előtt a kaput és az első meroving királyok által még mindig csak kivételesen gyakorolt kinevezés a he-

et in tanto Principe providit Ecclesie, qui possit eam tueri et contra occurrentes pestiferorum conatus galeam salutis providere.“ Achery, *Spicilegium veterum aliquot Scriptorum*. V. 562.

¹⁾ Concilium Aurelianense. Labbénál: *Conciliorum collectio* IV. 1403.

²⁾ Remigius rheims-i érsek egy Claudius nevű egyént pappá szentelt fel, az egyházi törvények ellenére csakis azért, mert Chlodvig úgy kívánta. Megtámadtatván ezért püspöktársaitól, jellemző, miként védekezik: „Ego Claudium presbyterium feci, non premiis corruptus sed precellentissimi regis testimonio . . . Regionum praesul, custos patriae, gentium triumphator injunxit.“ *Epist. Remigii*. Labbénál i. m. IV. 1608.

³⁾ Labbénál i. m. V. 393.

tedik század közepétől kezdve az utolsó meroving királyok névleges és a maior domus-ok tényleges uralkodása alatt rendes szokássá lett. A választás csaknem teljesen megszűnik, s mind az, mi az egyház régi szabadságából fennmarad, alázatos kérelmezés a királyhoz, a város püspökéül óhajtott egyén kineveztetése végett.¹⁾ Ezen időszak külömben is a legsötétebb barbárság kora. A meroving korszak első felében még mindig a benszülött előkelő családokból származó, tehát a műveltség bizonyos mértékével még mindig rendelkező embereket látunk a főpapi székeken, kik az egyház jogai és szokásai védelmére a világi hatalom ellen, ha nem is mindig sikerel, síkra mertek szállani; de a mondott időszaktól kezdve a germán invasio az egyházat is ellepi. A harcias german arisztokraczia a gazdag egyházi jószágok birtoka által csábbíttatva, kezébe keríti az egyházi főméltóságokat s beviszi és uralkodóvá teszi a klerus kebelében is a germán elemet barbar erkölcsével, minél teljesebb függetlenségre törekvő hajlamaival. A testületi szellem, az invasio közepette, az egyház e hatalmas fegyvere, aláhanyatlik; a meroving korszak első felében annyira tevékeny zsinatok csaknem teljesen megszűnnek és míg mindenik püspök kerületét kénye-kedve szerint kormányozza: zsarnokilag alattvalói iránt, függetlenül fellebbvalói és püspöktársaival szemben, addig a királyi hatalmat kezökbe ragadó udvarnagyk a világi arisztokráciával érzellem és törekvésben összeolvadt és megoszlott főpapok fölött korlátlanhatalmat gyakorolnak. Ebroinnak, a hatalmas neustriai maior domusnak erőszakoskodásait²⁾ követték a még hatalmasabb karolingok és a szabadságai-
ban és birtokai élvezetében érzékenyen megrövidített papság nem is habozott Martell Károlyt — bár e fejedelem a keresztény civilisatio fentartása körül halhatatlan érdemeket szerzett magának — örök kárhozatra ítélni.³⁾

Az elvilágiasodott és barbárságba sülyedett főpapságot⁴⁾ Pipin és még nagyobb mérvben N. Károly, igyekeznek regenerálni. A tevékenység, rend és fegyelem az egyház kebelében hely-

¹⁾ Marculfi Formularum liber I. Concessio civium pro Episcopatu. Bouquet-nál IV. 471.

²⁾ Vita S. Leodegari. Mabillon, Acta Sanctorum Ord. S. Benedicti. Saec. II. 680—704.

³⁾ Vita S. Remigii. Acta Sanctorum. Mens. Januarii T. I. 1. Martell Károly egyebek közt egyik rokonát két érsekséggel és egy gazdag apátsággal tüntette ki (Chronicon Fontanellense. Bouquet-nél i. m. II. 661) és kezdeményezője volt azon, a későbbi karolingok által követett szokásnak, hogy világiakat szolgálataikért egyházi jószágokkal jutalmazzon . . . „plurima juri ecclesiastico detrahens praedia fisco associavit ac deinde militibus propriis distribuere studuit.“ Miracula S. Benedicti, Bouquet-nél i. m. III. 672.

⁴⁾ Kitünő példát nyújt e főpapság életére Vido rheimsi érsek élete. Chronicon Fontanellense. Bouquet i. m. II. 661.

reáll és feltűnnek ismét, még pedig gyakrabban, mint valaha, a nagy átalakulás hordozói, a nemzeti zsinatok. Az ezeken kibocsátott rendeletek új életet öntöttek a megelőző korszak rendetlensége által széttépett egyházba és hatalmasan előmozdították az egyházi műveltség és fegyelem felemelkedését; de az egyház emancipálására mit sem tettek; ennek viszonya a világi hatalommal szemben a régi maradt. A fejedelem hívja össze most is a zsinatokat és az itt hozott határozatok megerősítés végett elébe terjesztetnek s az ő nevében adatnak ki, épen úgy, mint a merovingok alatt. A reform mozgalom a világi hatalomtól indult ki s ennek uralma az egyház belső ügyeiben erősebben tán soha nem nyilvánult. A kapitulárék, a reform-törekvés e világos bizonyítékai, bizonyítékai egyszersmind azon uralkodó állásnak, melyet N. Károly az egyházzal szemben elfoglalt. Hatalmas szelleme, mely roppant birodalma politikai és egyházi viszonyainak rendezését egyformán átölelte, a főpapságnak e nagy reform-munkában igen fontos, sőt elsőrangú szerepet juttatott, s bár összhangzólag többi reformintézkedéseivel a papság befolyását lehetőleg a szellemi térre szorítani igyekezett, a püspökök már meglevő hatalmát és tekintélyét nemcsak nem korlátolta, de sok tekintetben határozottan növelte. Természetes tehát, hogy ily körülmények között a püspöki székek betöltésénél az elődei által követett szokástól eltérni ő sem volt hajlandó és ha az olasz tartományokban tett is e részben némi engedményeket, germán tartományaiban és Galliában a királyi hatalom döntő befolyását szigorúan fentartotta.¹⁾

Ezen viszony fenmaradt N. Károly közvetlen utóda Jámbor Lajos alatt is, de a gyöngülni kezdő világi hatalom ellen a regenerált papság reakciója el nem maradhatott. A fejedelem rendelkezését a püspöki székek fölött az egyház nem szűnt meg visszaélésnek tekinteni s ha N. Károly hatalmas szellemének nyomása alatt hallgatott, gyöngye utódaitól nem volt hajlandó e szokást ellentmondás nélkül tűrni el. Mindjárt Jámbor Lajos uralkodása kezdetén felmerült az egyház kebelében a kívánság: a választás visszaállításával függetleníteni az egyházat a világi hatalomtól és Florus lyoni pap irata a püspökválasztásról²⁾ az irodalom terén is megnyitotta a harszot az egyház és a világi hatalom között. De Florus irata még ment ama szenvedélyességtől, mely a következő századokban az e nembeli vitáiratoknak jellemző sajátysága. A világi hatalom feltűnő kiméklésével mutatja ki, hogy a fejedelmi ki-

¹⁾ A 803-ban kiadott rendelet a szabad választás visszaállítására lette soha nem lépett. Erre több bizonyítékot találunk. Lásd *Monachi Sangallensis Gesta Karoli*, Pertz M. G. Script. II. 732, 733.

²⁾ *Liber de Electionibus Episcoporum* in *Bibliotheca maxima veterum patrum* XVI. 85.

nevezés visszaélésén alapúl, mely a római császárság felbomlása után csúszott be az egyház életébe és hogy a főpapi székek helyes betöltésének egyetlen módja csak a választás lehet. Hogy e felfogást a papság általánosan osztotta és azt érvényre emelni is igyekezett, kitűnik Jámbor Lajos 817-ben kibocsátott rendeletéből, mely a választást mint az egyházi törvények által szentesített módját a püspöki székek betöltésének újra elrendeli¹⁾; de a későbbi évek eléggé kimutatták, hogy e rendelet a főpapok fontos politikai állásának megtartása mellett kivihetetlen.

Ugy látszik maga a papság is érezte ezt, legalább innen kezdve e században többé semmi komoly törekvéssel részéről nem találkozunk a választás visszaállítására. A fejedelem ellentmondás nélkül él a kinevezés jogával; a főpapság sőt magok a pápák is, ha egyenesen nem is, de közvetve törvényesnek ismerték el ez eljárást²⁾ s azon egyetlen zsinat, mely a választás mellett gyöngén szót emel, hozzáteszi, hogy a kinevezésben is megnyugszik, csak-hogy ez méltó személyre essék.³⁾ E kor főpapságán már nagyon érezhető a feudális aristokrata szellem. Összevegyülvén a világi aristokráciával és annak kebeléből kerülvén ki, legörömostebb magának szerette volna a megürült püspöki székek betöltésének jogát megszerezni⁴⁾ s miután ezt el nem érhetette később volt a királyi kinevezést fogadni el, mint a demokratikus szellemű választást. Pedig nem lehet mondani, hogy e korban a tevékenység, a testületi szellem az egyház életében hiányzott volna, ellenkezőleg: a nemzeti egyházak a kilenczedik században rendkívül élénk életet tüntetnek fel; egy század sem dicsekedhetik a megelőző korból annyi zsinattal, mint épen a kilenczedik. Azonban a karolingok alatt általában azon meglepő ténynyel találkozunk, hogy a püspöki kar uralkodik a frank birodalomban ugymint azelőtt vagy azután soha; tanácskozik és dönt az ország sorsa fölött, koronákat osztogat és mégis e jelentékeny politikai állás daczára jobban mint valaha alá van vetve a világi hatalomnak: a fejedelem hatalma az egyes püspökségek fölött csaknem korlátatlan. Ezen ellentmondó tény magyarázatát a Jámbor Lajos halála után megszözlött frank birodalom zavarteljes politikai és társadalmi viszo-

¹⁾ *Hludovici Capitularia*. An. 817. Pertz. M. G. Leg. 216.

²⁾ Ime miként ír VIII. János pápa Karlmanhoz: „Regiam excellentiam vestram rogamus ut . . . Vercellensam Episcopatum huic nobilissimo viro, Gosperto videlicet venerabili Diacono . . . placido de praesentia modo tribuatis.“ *Bouquet* i. m. IX., 182. Ily tartalmu II. Hadrián levele Kopasz Károlyhoz. *Labbé* i. m. VIII. stb.

³⁾ *Concilium Valentinum*. An. 855. *Labbé* i. m. VIII. 134.

⁴⁾ *A touli* 859-ki zsinat végzéseinek 8-dik pontja így hangzik: „... episcopi iudicio metropolitanorum et eorum episcoporum. qui circa sunt, provehantur ad ecclesiasticam potestatem . . . ut non liceat populo electionem facere sed iudicium sit episcoporum.“ *Labbé* i. m. VIII., 690.

nyaiban találjuk fel; e viszonyok emelték a főpapságot elsőrangú politikai állásra s kényszerítették ugyanakkor belépni a megalkulni kezdő hűbéri rendszerbe. Szilárd, meghatározott örökösödési törvény hiányában, a karoling család tagjai mindjárt Jámbor Lajos alatt polgárháboruban törnek egymásra; képzelt vagy jogos igényeik kivására és szentesítésére az isten szolgálói a püspökök támogatását kérve ki. Ezen, az uralkodó család tagjai között a birodalom teljes felbomlásáig meg nem szűnő zavarok kedvező alkalmat nyújtottak a nagyravágyó főpapságnak, hogy politikai tekintélyét és hatalmát emelje, és hogy mennyire sikerült ez neki, elég lesz Venilo sensi és Hincmar rheimsi érsekek példáira utalnom. De a királyi védelmet a főpapság e kiváló politikai állás mellett sem nélkülözhetette. A N. Károly által nagy erőfeszítéssel féken tartott barbar önkény utódainak gyöngye keze alatt minden gátot széttört s a minden oldalról megtámadott papság elegendő fegyveres erővel nem rendelkezvén elvesztett birtokainak visszaszerzését vagy a megmaradottak épségben fentartását csak egy erős központi hatalomtól várhatta és várta is.¹⁾ Ezért ragaszkodott a papság oly hévvel a birodalom egységének, N. Károly császárságának eszméjéhez még akkor is, midőn ez eszmét nemcsak a birodalom népei, hanem magok az uralkodó család tagjai is elejtették; ezért volt hajlandó a királyi hatalomnak az egyház ügyeiben még az eddiginél is tágasabb tért engedni. Célját azonban ez úton nem érthette el: a kor szelleme sokkal határozottabban a decentralisatio felé vezetett, hogysem ez ellen sikerrel küzdeni lehetett volna, és a papság is a kényszerűség által nyomatva oly eszközhez nyult, melylyel vagyonát nemcsak megtartotta, de gyarapította is; de a mely mellett függetlenségét teljesen elveszítette. Ezen eszköz a papság belépése volt a hűbéri rendszerbe.

A hűbéri rendszer kifejlődésének első stádiumát a kilencedik század második felére és a tizedik századra lehet helyezni, midőn általában az egész karoling birodalomban, de különösen a mostani Franciaországban a királyi hatalom a teljes függetlenségre törekvő, területöket már ekkor örökös családi birtokká tevő hercegek és grófokkal szemben csaknem minden érvényét elve-

¹⁾ „ . . . Proh dolor his temporibus nec loca sancta venerantur, neque ministri Dei condigne honorantur: sed versa vice illi qui honorari debuerunt flagellantur, spoliantur atque diversis calamniis franguntur. Unde necessitas magna nos coegit pro hac re ad vos reclamare, petere ut sicut apud antecessores vestros reges atque imperatores, qui ante vos fuerunt, honorem sancta Dei ecclesia habuit, et per immunitatem eorum possessiones ecclesiasticæ inconulsæ perstiterunt, manentesque in eis semper illaesi perseveraverunt; ; ita apud vos modernis temporibus incominatae permaneant.” A német főpápok levele a mainzi zsinatról (847) Német Lajoshoz. Labbé i. m. VIII. 39.

szította. A királyi hatalom megsemmisülése kezdet volt a politikai és társadalmi életben bekövetkezett általános chaosra, mely zürzavarból a tizenegyedik században a feudalismus lép elő teljes kifejlődésében, az egész társadalmat magában felölelő hierarchikus rendszerével. E rendszer eredete és kifejlődése, még ma is a középkor történelmének egyik nagyon sokat és sok oldalról vitatott, de teljesen fel nem derített pontja; annyi azonban tény, hogy a földbirtokon nyugodott s ezen alapon lépett be a papság is e rendszer kötelékeibe. A nagy terjedelmű egyházi jószágok, ha nem is teljesen és mindenütt, de legtöbb esetben és kiváltképpen Németországban, hol a meroving és karoling fegyverek hatása alatt vert a kereszténység gyökeret, királyi adományból származván, oly javaknak tekintettek az adományozás után is, melyek fölött a király belátása szerint rendelkezhetik, épen úgy mint a korona világi hivatalnokainak a grófoknak a királyi javakból használatképpen átengedett földbirtokokkal.¹⁾ Ez fejti meg miért ragaszkodtak a meroving és karoling királyok a főpapi szökek betöltésénél — még akkor is, ha a választás elvét elismerték — a királyi megerősítés jogához és miért nem haboztak szükség esetén világiakra ruházni át a püspökségek vagy apátságokkal egybekötött földbirtokokat. Mi sem természetesebb mint-hogy a papság törekvése kezdettől fogva e nézettel és nézetből vont következtetésekkel ellentétesen az egyházi jószágok függetlenítésére azaz azoknak minden kötelezettségtől ment teljesen szabad birtokára irányult s lehet mondani, hogy e törekvés elvben nem is volt eredménytelen. Az immunitas, mit az első merovingok alatt a legtöbb püspökség és apátság megszerzett, a püspököt vagy apátot, felmentve az állam iránt tartozó bármennemű kötelezettség alól, a méltóságával összekötött terület valódi urává tette volna. ha ezen kiváltság is, mint sok más jog e korszakban érvényre emelkedhetik. A fenforgó körülmények között, a barbar önkényesség uralma alatt ez nem volt lehetséges. Már magok a meroving uralkodók, kik a kiváltságot adományozták, oly kevésbé tartották ezt tiszteletben, mint a szabad választás elvét; a karolingok alatt pedig az immunitas teljesen elvesztette érvényét. A papság, mely előtt a gazdag egyházi jószágok független birtoka nem épen a leggyöngébb vonzerő volt az egyházi pályára, hosszasan — s még szívósabban, mint a választás elvéért — küzdött kiváltságos helyzetének fentartásáért; de ered-

¹⁾ Eichhorn. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. I. 721. Waitz. Deutsche Verfassungsgeschichte. III. 14. Hogy ez elv előtt a papság is megjelölt mutatja a 853-ki soissons-i zsinat következő pontja: „Postremo, quod a quibusdam conservabatur, praefixum est generaliter, ab omnibus custodendum: ne ullae res ecclesiasticae absque regis conniventia commutentur.“ Labbé i. m. VIII. 79.

ménytelenül: a karolingok alatt az egyházi jószágok igen gyakran világiak kezére kerültek vagy ha meg is maradtak rendeltetésök szerint a főpapok kezében állandóan alá vettek bizonyos kötelezettségeknek. Hozzájárulni az ország védelmezéséhez a királyi adományból származó földbirtokkal szorosan összekötött kötelességnek tekintetett, és ezen elv annyira a kor szellemében gyökerezett, hogy ez alól tartósan a papság sem vonhatta ki magát. N. Károly elengedte ugyan a püspökök és apátoknak a személyes katonai szolgálatot, de nem utódai¹⁾ s már ekkor a püspökök a korona világi hivatalnokaival egyenlően személyesen jelennek meg a király táborában, s hűtlenség esetén — épen mint a világi hivatalnokok — jószág- azaz hivatalvesztéssel bünhődnek.²⁾ Annál kevésbbé őrizhette meg a frank főpapság személye és vagyona függetlenségét, mert a karolingok függetlenségre törekvő világi hivatalnokaik ellensúlyozására szerettek a főpapságra támaszkodni s hogy ennek hatalmát növeljék sok esetben a grófságot a püspökséggel egyesítették. Természetes, hogy ezen hivatalt és a vele járó jogokat csakis a kiváló fontosságú püspöki székek nyerték el, de a kötelezettségeknek alá vetettek kivétel nélkül minden püspökséget. A karoling korszak végső felét jellemző zavar és erőszakosság közepette, midőn a mcstani Franciaország száz meg száz kis királynak hódolt, kik minden királyi jogot, így a püspökségek és apátságok betöltését is kezökbe kerítették³⁾ a birtokaiban csaknem mindennap, de személyében is nem ritkán durván megtámadott főpapság⁴⁾ személye és vagyona biztosítására nem talált más módot, mint letenni a hűség esküt és hódolatot azon világi hatalommal szemben, mely őt a kisebb zsarnokok ellen megvédeni képes volt. Ezen úton a céljt elérte: az egyházi jószágok a főpapok kezében maradtak, de ter-

¹⁾ Különös kedvezményképpen néha felmentettek ugyan még e korban is a főpapok a hadjáratban való személyes részvétel alól; de csakis kivételesen és embereiket ezen esetben is kötelesek voltak a királyi zászló alá küldeni. Lsd. Concilium Vernense (Ann. 844.) Cap. 8. Labbé i. m. VII. 1808.

²⁾ Flodoard Annales ad an. 920, 931. Pertz MG. Scrip. III. 360, 381.

³⁾ A legszembeötlőbb példát Franciaország nyújtja, de a tizedik században Németországban sem hiányoznak ezen esetre a példák. Ime miként ír Thietmar; „eo tempore 930 körül) fuit in Bavaria quidam dux Arnulfus nomine, preclusus in mente pariter et in corpore, qui omnes episcopatus in hiis partibus constitutos sua distribuere manu singularem habuit potestatem” és más helyen: „audivi nomen (episcopus) sub ducum et quod plus doleo sub comitum potestate magnam sustinere calumniam, quibus nil licitum est, nisi quod seculi amatoribus prodest.” Pertz. M. G. Script. III. 742.

⁴⁾ Hogy csak egy esetet említsek, Fulco rheimsi érseket Balduin flandriai gróf a királyi palota előtt gyilkoltatta le. Flodoard, Historia Ecclesiae Remensis. Bouquet. i. m. VIII. 161.

mészetesen nem mint független szabad birtokok. A hűségesküvel és a katonai szolgálattal a főpapság is belépett a hűbérrendszerbe.

Más részről a főpapság nagy terjedelmű birtokain számos vasallust találunk, kik részint mint szabad emberek léptek e viszonyba, mely a hatalmasok zaklatásai ellen egyik legelőnyösebb védelem volt, részint kárpótlásul ajánlották fel magokat azon püspökség vasallussainak, melynek birtokait a N. Károly korszakát megelőző és követő zavaros időkben erőszakkal elfoglalták. Így lettek magok a püspökök és apátok is hűbérurak, élve mindazon jogokkal, melyeket a korona világi nagy vasallussai a magok számára követeltek és gyakoroltak ¹⁾ s viszont elfogadva a feudális rendszerrel összekötött külsőségeket is. Épen úgy mint a világiak letették a hűségeskü a hűbér úr kezeibe s elfogadták tőle a hódolat után az investitúrát. Az investitúra, mi a főpapoknál gyűrű és bottal történt, a beneficiumnak tekintett egyházi jószág átadását jelképezte, de miután a főpapi hivatal az abhoz kötött földbirtoktól elválasztható nem volt a két jelvény elnyerése magában foglalta nemcsak a birtok de az egyházi hivatal elnyerését is; és átadásuk a tizenegyedik században már annyira a főhűbérúr jogának tekintetett, hogy pl. Németországban a püspök halála után a gyűrű és bot azonnal visszaküldetett a császári udvarba.²⁾ A kinevezési jelvények átadását tehát a tágasabb értelemben vett investitúrát némelyek egészen a meroving korszakra viszik fel³⁾, de helyesebbnek látszik a nagy investitúra harc közepette élő Humbert bibornok nézete, ki azt a feudalismus kifejlődésével egyidejűleg I. Ottó korára helyezi. Hogy e korban a német királyok a gyűrű és bot átadása által már gyakorolták az investitúrát, szá-

¹⁾ Hogy csak egy pár példát említek: csaknem mindenik francia püspök, sőt az apátok közül is a kiválóbbak, gyakorolták a pénzverés jogát és udvarukat mindazon hivatalokkal ellátták, miket e korban a herezegek udvarában feltalálunk. Így látjuk említve az angoulemi püspök dapiferjeit (Hist. Comitum et Pontificum Engolismensium Bouquet i. m. XI. 263.) így a te rouanei püspök pair-jeit és báróit. (Hist. Comitum Ardensium Bouquet i. m. XI. 130.) stb.

²⁾ „... per id tempus Imperatores ecclesiarum investituras conferebant et quoties episcopus aliquis decessisset e vita, ecclesia cui praefuerat pedum et anulum ad Imperatorem transmittent ab eius aula petens sibi dari episcopum“ Vita S. Ottonis episcopi Bambergensis. Cap. 3.

³⁾ Így Petrus de Marca (De concordia sacerdotii et imperii. lib. VIII.) és Juretus (Epistolae Ivonis Carnotensis Episcopi. 6860.) támaszkodva mindketten a Vita S. Romani episcopi Rotomagensis következő helyére: „fit itaque inter palatinos proceres de viro sancto communis assensio, qui omnes unanimitè regi consulunt, ne grex Christi suo fraudetur desiderio sed divina protinus ad effectum ducatur electio: quo Rex gratulatus consilio, convocatis tam episcopis quam abbatibus baculum illi contulit pastoralem.“ Azonban a Vita S. Romani — különben is a 11-ik században élő — szerzőjének ezen állítása sokkal elszigeteltebben áll, hogysen elfogadható volna.

mos eset bizonyítja¹⁾ és ezen eset áll fenn Franciaországot illetőleg is, bár itt közvetlen bizonyítékokat nem hozhatunk fel.²⁾

A hűbéri rendszer kifejlődése nem volt csak egy pár évtized munkája; csekély kezdetből fokozatosan emelkedett fel e rendszer a germán invasio által előidézett társadalmi viszonyok természetes következményeképpen; lassanként mintegy észrevétlenül töltve el szellemével a társadalom minden rétegét a római világból fennmaradott minden más rendszernek és intézménynek, ha nem is kiirtásával, de teljes háttérbe szorításával. A tizenegyedik század vége felé éri el e rendszer kifejlődési processusában a tetőpontot, de szelleme már a tizedik században uralkodóvá lett. Ekkor lépett be a főpapság is teljesen e rendszerbe és olvad össze a világi arisztokráciával érzélem, gondolkozásmód és törekvésben. Még a kilencedik század első felében a papságot élénk küzdelemben látjuk a függetlensége alapkövét képező választás elvének fentartása mellett, de innen kezdve e téren csaknem minden mozgalom megszűnik és Hincmar rheimsi érsek a kilencedik század végén hosszú időre, mintegy másfél századra bezárja a régi rendszerek és elvek mellett mindez ideig több vagy kevesebb buzgalommal, de megszakítás nélkül folytatott küzdelmet. Formaszert a választás a főpapi székek betöltésénél nem töröltetett ugyan el, sőt egyes városok igen sok esetben gyakorolták azt azután is, csak hogy a választás érvényre csak akkor emelkedhetett, ha történetesen a király helyesebben a hűbérúr óhajlásával, mi itt az akarattal egyértelmű, összetalálkozott. Ellenkező esetben a választás megsemmisítése és a hűbérúr által kijelölt egyén beültetése rendes szokás volt; oly szokás, melyet még az egyház által különösen tisztelt, sőt szentté avatott fejedelemek is minden lelkiismereti furdalás nélkül követtek.³⁾ A tizedik században a király főhűbérúri hatalma az egyház fölött minden kétségen felül van helyezve „csak is neki van joga istentől

¹⁾ Thietmari Chron. Pertz M. G. Script. III. 742, 750. Gesta Episcopum Virdunensium u. o. IV. 47. Adami Gesta Hamb. Eccl. Pontificum u. o. VII. 297, 301, 306.

²⁾ Erre enged azonban következtetni a 991-ki rheimsi zsinat irataiban Arnulf érsek letétele alkalmával a következő hely; „Intellectum est, ut quae in promotione sua quisque acceperat in depositione reddere deberet. Arnulphus autem in sua promotioe anulum et baculum acceperat“... és később: „Resignat ergo (Arnulphus) Regi quae a Rege acceperat.“ Bouquet i. m. X. 529.

³⁾ Hogy a szent II. Henrik német király minő önkényes politikát üzött részletesen kimutatja Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit. II. 82 és kv. A chartresi kanonokok panaszlevele a sensi érsekhez (Bouquet i. m. X, 508.) eléggé feltünteti, mennyire tartotta tiszteletben a választás jogát a kegyességéről híres Robert francia király.

arra, hogy valakit püspöki székre emeljen.¹⁾ Ez volt az uralkodó nézet a pápai udvarnál, ez a főpapok körében, még azokat sem véve ki, kik kortársaikat észben és tudományban messze túlhaladták. Elátkozott városnak nevezi és az egyház egységének megtörésével vádolja Verdun városát a nagy hírű Gerbert rheimsi érsek, később II. Szilveszter pápa, korának szellemileg kötségekívül legkimagaslóbb alakja, a miért e város az egyház törvényei által szentesített választási joghoz ragaszkodva, a király által kinevezett püspököt elismerni vonakodott.²⁾ A kor szelleme a római korszakból fenmaradott demokratikus színezetű intézmények elnyomására irányult és e szellem oly erős volt, hogy az alól ezen intézmények hivatott védői a politikai társadalomban a királyság, az egyháziban a pápaság, még akkor is ha a legkitünőbb egyéniségek által voltak képviselve, emancipálni magokat nem voltak képesek. Kiváló példát erre épen Gerbert nyújt, ki mint II. Szilveszter pápa István magyar királyt a magyar egyházzal szemben a lehető legteljesebb hűbérúri hatalommal ruházta fel. A világi társadalomban már teljes uralomra jutott decentralisatio az egyház kebelében is uralomra vergődött; a püspöki aristokratia a választás elvének elejtésével függetlensége alapját elveszítvén, ha nem is mindenütt, de a legtöbb esetben megszűnt az európai civilisatio magas eszméjének önzetlen előharcosa lenni, s vagy egyes hűbér úrak birtokvágyának eszközévé süllyedett le, mint Franciaországban és Olaszországban maga a pápai szék is, vagy mint Németországban és Angliában a fejedelem politikai céljai szerint csaknem teljesen világi hivatallá változott át.

III.

Azon mély vallásosság mellett, mely a tizenegyedik század folyamában a barbarismusból kibontakozni kezdő európai népek legerősebb érzését alkotta, mint az egyház kebelében dúló egyéb bajok, úgy az egyházi méltóságokkal üzőtt visszaélések is ellentmondás nélkül hosszasan nem maradhattak. Sokan fájdalmasan látták és érezték a veszélyt, mely a főpapságnak mind nagyobb és nagyobb mérvet öltő elvilágiasodásával az egyházat fenyegette, s már a tizedik század végén és a tizenegyedik elején emelkednek fel egyes, bár még ekkor elszigetelt hangok a türelhetlenség látszó állapot ostorozására. Tényleges eredményre, a baj or-

¹⁾ „... cum prisca consuetudo vigeat, qualiter nullus alicui clerico episcopatum conferre debeat, nisi rex, cui divinitus scepra collata sunt.“
Epist. Johannis papae X. ad Herimannum archiepiscopum Coloniensem.
Labbé i. m. IX. 574.

²⁾ Bouquet i. m. IX. 285.

voslására e panaszok még ekkor nem vezethettek; az egyház szomorú állapotát előidéző visszaélések csak a tizenegyedik század közepén nyilvánultak oly ecclatáns módon és öltöttek oly arányokat, hogy a közvélemény bármily merész és mélyreható reformot lelkesedéssel karoljon fel. Ekkor fejlődött az egyház kebelében már a tizedik században megindult ellenhatás valódi párttá és oly hatalommá, mely a kitüzött célt u. m. az egyház reformálását és függetlenítését a világi hatalmaktól, a siker reményével munkába vehette.

A tizenegyedik század közepén megindult nagy egyházi reformot közelebről vizsgálva, mindjárt feltűnik az egészen előmlő és azt leghatározottabban jellemző szerzetesi szellem. Szerzetesek e párt vezéreibei és az elvek, melyek szerint a reformot keresztülvinni törekednek azonosok a Cluny által egy századdal előbb megindított szerzetes reform alapeszméivel. Mindkettőnél a fő tendentia: első renden a politikai életben uralkodó és a rendtelenséget állandóvá tevő decentralisatioval ellenétben a központositásra, másodrenden pedig e spiritualistikus szellemre oly károsan ható világi befolyás megszüntetésével a klastromok illetőleg az egyház függetlenítésére irányult. E két sarkalatos elvet feltaláljuk már a clunyi kolostor alapító levelében és ezek következetes keresztülvitele biztosította az ezen kolostor által megindított szerzetes reform sikerét és e mellett e kolostor apátjait nemcsak az egyházi, de a politikai életben is e korban szokatlan tekintélyre és hatalomra emelte. Azonban a szerzetes reform roppant fontossága nem ezen tényben rejlik, hanem azon körülményben, hogy megadta az egész egyházra kiterjedő nagy reformmozgalom irányeszméit, mely irányeszmék — miután a reform ügye a 11-ik század közepén IX. Leó személyében a pápai udvarban is uralomra jutott — II. Miklós és II. Sándor alatt a pápaságot tökéletesen átalakították és a reform keresztülvitelére szükséges erkölcsi erővel és hatalommal felruházták. A pápaság e reformmozgalomban visszanyerte rég elvesztett erkölcsi tisztaságát, és a mi nem kevésbé fontos, biztosította függetlenségét a világi hatalomtól. E kettős alapon emelkedett fel nemsokára a keresztény világ első hatalmasságává.

E nagy reformmozgalomban merül fel újra a csaknem egy század óta nem bolygatott investitura kérdése, természetesen most már egészen más viszonyok között, mint a nyolczadik és kilencedik században. Nem a királyi kinevezés által közvetlenül érintett főpapság veti most e kérdést fel s kezd harezot állása függetlenségéért, hanem a szerzetes eszméktől áthatott római udvar és a jobbára szerzetesekből álló reformpárt. Maga a főpapság, mely általában mindenütt, de különösen Németországban és Olasz-

országban a világi arisztokráciával érzelem és gondolkozásban teljesen összeforrott, egészen a tizenegyedik század végéig távol tartotta magát a demokratikus irányú, magokat a püspöki felsőség alól kivonni törekvő szerzetesek által vezetett reformmozgalomtól. Állásukat királyi kegy vagy épen vesztegetésnek köszönhetvén, nem éreztek hajlamot a világi hatalom ellen — melyhez különben is annyi érdek kötötte — sikra szállani; ellenkezőleg ennél kerestek támaszt a pápaság ellen, mely a főpapságnak az egyházi élet terén eddig élvezett nagy függetlenségét és széles hatalmi körét szűkebb korlátok közé vonni törekedett. Ezen elmentét a központosítani akaró pápaság és a függetlenségre féltékeny főpapok között analog azon küzdelemmel, melyet a királyság Európa csaknem mindenik országában a hatalmas hűbérurak ellen felvenni kénytelenített. Mint a német nagyok a pápa körül, ugy csoportosúlnak a német és olasz főpapok a császár személye körül, és ha az egyház alatt a főpapságot értjük, el lehet mondani, hogy a reformpárt az investitura kérdésének felvetésével a német és olasz egyházat magoknak ezen egyházaknak ellenére törekedett szabadokká tenni. Bármily nehéznek látszott előre is és kivihetetlennek bizonyult be később e kísérlet; elvágni azon kötelékeket, melyek a főpapságot különösen a hűbériség rendszerének megszilárdulása után az államhoz kötötték, a reformpártnak, ha elveihez és kitűzött céljához hű akart maradni, meg kellett kísértenie. Hogy lett volna megegyeztethető a főpapság világi állása, mely a keresztény egyház elsőrangú képviselőit lépten-nyomon hivatásukkal homlokegyenest ellenkező helyzetekbe sodorta, s mely állás épen az állam és az egyház sokszoros összeköttetésének volt szükségképpen következménye, hogyan lett volna e világi állás összeegyeztethető a reformpárt szigorú felfogásával? E mellett a tapasztalás kimutatta, hogy azon botránykö, mely ellen a reformpárt évtizedek óta oly elkeseredett küzdelmet folytatott t. i. főpapi székek betöltésénél üzött vásár, az ugynevezett simonia az eddigi rendszer fentartása mellett ki nem irtható. Németországban és Olaszországban pl. III. Henrik alatt, ki az akkor a világi hatalomra veszélyesnek épen nem látszó reformot hévvel felkarolta, szünetelt a baj — bár alatta is a főpapszékek betöltésénél állami szempontok voltak főképpen az irányadók, — de annál nagyobb hévvel törtek ki e visszaélések IV. Henrik kiskorusága alatt s nem szüntek meg azután sem, hogy IV. Henrik a kormányt személyesen átvette.

A világi kézből jövő investiturát eltiltó pápai rendelet VII. Gergely nevéhez fűződik, de már az ő trónralépése előtt felmerült a reformpárt kebelében azon kérdés: szabad-e egyházi személynak világi kézből fogadni el egyházi hivatalt vagy csak meg-

erősítést is? A reformpárt könnyen érthető okokból nem habozott nemmel felelni s a világi hatalom ilyenemű beavatkozását az egyház ügyeibe határozottan elítélni,¹⁾ bár még ekkor a világi kézből jövő investitúra nem bélyegeztetett eretnekségnek, mint később a küzdelem hevében.²⁾ De maga a pápai szék, mely, mint megjegyeztük, IX. Leó trónralépése óta a reformpárt élére állott, bár kétségtelenül osztotta e felfogást, sokáig habozott e kérdés fölött nyíltan határozni. Állása a német udvarral szemben, még VII. Gergely közvetlen előde II. Sándor alatt is óvatosságra intette s tanácsosnak látszott e kérdés elhalasztása különösen Németországban, hol a főpapok és a világi hatalom közt fennálló kapesok széttörése a királyságra halálos csapást mérendett. Nem így történt Olaszországban. A szerzetesek által terjesztett egyházi reform a lombard városokban kedvező talajra akadt s még mielőtt Hildebránd, mint VII. Gergely, a pápai széket elfoglalta volna, megkezdődött a Pataria küzdelme alatt ismeretes, rendkívül hévvel és elkeseredettséggel folytatott harez, egyfelől a reformeszméknek megnyert városi alsó polgárság, másfelől a gazdag, a városi aristokrátiával szorosan egybekötött lombard papság között. E küzdelem folyamában, mely a római udvart Lombardia földrajzi fekvésénél, valamint azon ellenszenvnél fogva, melylyel a lombard főpapság a¹ szent szék felsősége ellen viseltetett, rendkívül mélyen érdekelte, a reformpárt és vezetője a római udvar, nyíltan elvetette a császári kinevezés érvényességét a püspöki székek betöltésénél³⁾ s egyes reformeszméktől áthatott főpapok egyenesen bűnnek tekintették az investitúrát világi kézből fogadni

¹⁾ „Quid enim ad laicas pertinet personas sacramenta ecclesiastica, et pontificalem gratiam distribuere, camyros scilicet baculos et anulos, quibus praecipue perficitur, militat et inmittitur tota episcopalis consecratio?” írja Humbert bibornok, a reformpárt egyik elsőrangú vezére vitairatában a simonisták ellen. Martene és Durand, *Thesaurus anecdotarum novissimus*. V. 779.

²⁾ Ime miként ír Gottfried apát a 12-dik század első tizedében: „Investitura laicorum, quae fit per virgam et anulum merito haeresis appellatur. Nam sicut a Simone Simoniaca haeresis dicitur, ita ab eo qui investit et ab illo, qui investitur, quoniam uterque in illa sua actione, et agitare claves Ecclesiae, et eius unicum ac singulare ostium violare conatur, recto nomine haeresis de investitura vocatur.” De ordinatione episcoporum. *Bibliotheca maxima veterum Patrum*. XXI. 60.

³⁾ „Vetus quippe fuit Italici Regni conditio, perseverans usque in hodiernum, ut defuncto Ecclesiarum Praesulibus Rex provideat successores Italicus. Hoc Romani canonicum esse negant, sed instantius Archidiaconus ille Hildebrandus, qui quum abolito veteri novum tentaret inducere constitutum, palam fatebatur, haud secus sedari posse Mediolanense dissidium, quam Canonicum habendo Pastorem ad quem eligendum necessarium dicebat Romanum fore consensus. Arnulphi *Historiae Mediolanensis* lib. III. cap. XIX. *Muratori*’ *Scriptores Rerum Italicarum*. IV. 33.

el.)¹⁾ A milánói érseki szék betöltése még II. Sándor életében a német udvar és a szent szék között nyílt meghasonlásra adott alkalmat és ezzel vitetett tulajdonképpen az investitúra kérdés a más okok miatt nemsokára kitört nagy küzdelembe

Mert, hogy a VII. Gergely fellépésével a pápaság és császárság között kitört nagy küzdelem első felében az investitúra kérdés nagyon alárendelt szerepet játszott, kétséget nem szenvedhet. A reformpárt vezérének felruházása a hármaskoronával, jele volt a reformeszmék teljes diadalának a római egyház kebelében és a korlátlan lelki hatalommal rendelkező, tényleg már minden világi hatalomtól független római udvar VII. Gergely erélyes, szilárd és mindenekfölött okos vezetése alatt, mint a reformnak többi, részint még a forrongás, részint már a kivitel stádiumában álló eszméit, úgy a már szőnyegre került, de a szent széktől mind- eddig függőben hagyott investitúra kérdését is gyors kifejlődés elé vitte. De VII. Gergely politikája a reformeszmék keresztül- vitelénél sokkal magasabb célokra irányult; a mit a reformpárt eddig czéltnak tekintett, a tiszta, szabad és független egyházat, ő eszközzé tette a római szent szék mindenhatóságának megalapít- ására. Korántsem akarjuk ezzel VII. Gergely őszinteségét az egy- ház reformja körül kétségbe vonni. Hátrahagyott iratai fényes bizonyítványai annak, hogy senki előtte és utánna nagyobb erély- lyel és bensőbb meggyőződéssel nem igyekezett az egyház éle- tébe századok folyama alatt becsúszott visszaéléseket orvosolni; de ez iratok azt is bizonyítják, hogy felfogása és tiszta meggyő- ződése szerint a reformált egyház, különösen pedig annak feje a pápa a keresztény világnak lelki ügy mint világi ügyeiben ural- kodó szerepre van hivatva. Nézete szerint, melyet nyíltan hirde- tett és a melynek megvalósításaért nem habozott a császársággal élethalál küzdelembe bocsátkozni: a pápa a keresztény világ első ha- talmassága, ki, mint szent Péter utódja, nemcsak az egyház ügyei- ben intézkedik korlátlanul, hanem belátása és tetszése szerint ren- delkezik a királyi koronák fölött is. Egyedül a római pápa élhet az universalis czimmel; egyedül ő viselhet császári jelvényeket s míg ő minden ítéletet megsemmisíthet, az övé ellen nincs fellebbezés.²⁾

Érvei, melyekkel e roppant igények támogatására fellépett, határozottan spiritualistikusok³⁾ és tisztán mutatják, hogy eszméi

¹⁾ Például Anselm Inceai püspök az investitúrát a német király kezeiből fogadván el, e lépés annyira nyugtalanította lelkiismeretét, hogy székét oda hagyva, szerzetesi fogadalmat tett. Csak később VII. Gergely trónra lépése után foglalta el ismét püspöki székét, miután a királytól kapott investitúra jelvényeket a pápa kezeibe letette és ettől bünbocsánatot nyert. Mabillon. Acta Sanctorum Saec. VI. p. II, 472.

²⁾ Gregorii Registri VIII. 21. Jaffé-nál i. m. II. 457.

³⁾ Gregorii Registri II. 55. a. Jaffé-nál Bibliotheca rerum ger- manicarum. II. 174.

a kolostor magányában érlelődtek, hogy lángszelleme itt nyerte az ösztönt és az irányt a később keresztülvitt nagy reformokra. De csak az ösztönt és az irányt; magának a nagyszabású politikának, mely rövid idő alatt a szent széket a keresztény Európa első hatalmasságává emelte, ő és tisztán csakis ő volt a megteremtője. Nemhiányoztak ugyan már a megelőző korban egyes kiváló alakok a pápai trónon, kik a keresztény társadalom morális fejlődésére mélyen hatottak; de ezen befolyás épen azon körülmény következtében, hogy a szent szék mindeddig világi hatalom alá volt vetve, lényegesen morális természetű maradt. A Hildebránd által még II. Miklós és II. Sándor korában keresztül vitt nagy reformok kivívták és biztosították a szent szék függetlenségét és e szükséges előzmény után VII. Gergely mindjárt trónralépése után, minden eszközt mozgásba hozott a szent szék politikai hatalmának felemelésére.

A dolgok természetes rendje: egyfelől a hűbériség következményeképpen zilált állami és társadalmi viszonyok, másfelől a kor kizárólagosan vallásos szelleme hozták magokkal, hogy a VII. Gergely által igényelt óriás hatalomnak a központosított, a világi hatalmaktól lehetőleg független s mindenekfölött a kor szellemének megfelelőleg reformált egyházon kellett felemelkedni. E feladat végrehajtásán működött Hildebránd a megelőző pápák alatt még mint archidiaconus, de már is a szent szék politikájának nyilvánosan elismert intézője; s minthogy ez irányban tett lépései teljesen megegyeztek a reformpárt kívánalmaival; reformjai nemcsak a szorosan vett reformpárt határtalan bizalmát biztosították részére, hanem támogatásra találtak mindazon egyháziak és világiak részéről, kik a helyzet tarthatatlanságát belátva, az egyház testén dülő visszaélések megszüntetését komolyan kívánták. Megváltozott a helyzet, midőn Hildebránd, mint VII. Gergely trónra lépven, igényeivel, melyek mint említettük a pápaság egyházi hatalmához oly nagy politikai hatalmat csatoltak, nyíltan fellépett. Nemcsak a kiket ezen ügy első sorban érintett és sodort nagyon kényes helyzetbe, a német és olasz főpapok, hanem az angol és francia főpapok is visszajedtek a követelésektől és elidegenedtek azon pápa személyétől, kinek eszméi és törekvései a századok óta fennállott viszonyok erőszakos széttépésével az állam és egyház között veszélyes összeütközésre vezettek¹⁾. A szorosan vett

¹⁾ Hannó kölni érseknek, a németországi reformmozgalom buzgó pártolójának meghidegüléséről a szent szék iránt, maga VII. Gergely panaszkodik. Greg. Regist. I. 79. Jaffé-nál i. m. II. 99. Feltűnőbb Lanfranc-nak a nagynevű canterbury-i érseknek elidegenedése, miről Gergely szintén érzékenyen panaszkodik (Regist. VI. 30. Jaffé-nál i. m. II. 366); de a mit legelősebben jellemez Lanfranc következő nyilatkozata azon alkalommal, midőn IV. Henrik a pápát az Angyalvárban ostromolta: „Credo, quod imperator sine magna ratione tantum rem non est aggressus patrare, nec sine magno auxilio Dei tantum potuit victoriam consummare.“ Migne. Patrologia latina CL. 548.

reformpárt szilárd összetartását e körülmény nem változtatta ugyan meg s nyílt szakadással VII. Gergely életében nem találkozunk, mindazáltal nem hiányoznak a jelek, melyek arra mutatnak, hogy e pártban is akadtak számosan, kik csakis az egyház reformját tartották szem előtt s kiknek bizalmát és lelkesedését a szent szék iránt VII. Gergely merész fellépése nagyon alászállította.¹⁾ Látni fogjuk később, miként kerül ezen irány VII. Gergely s még inkább II. Orbán halálával túlsúlyra a reformpárt kebelében s miként fog ezen irány a küzdelem végső phasisának az elsőtől nagyon különböző jelleget kölcsönözni. Ekkor lesz az investitúra-kérdés a harc fő tárgya annyira, hogy a küzdelemnek II. Paschal fellépésétől a worms-i concordatumig lefolyó része, méltán nevezhető az investitúra harczának.

Szükségesnek tartottam e rövid kitérést annak feltüntetésére, hogy a nagy pápa törekvéseiben az investitúra kérdés csakis annyiban szerepelhetett, mennyiben a főpapi székek eddig szokásban levő betöltési módjának megváltoztatása az egyház megkezdett reformjának befejezésére és a szent szék politikai hatalmának megalapítására okvetlenül szükségesnek mutatkozott. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a szokásos, a király által gyakorolt kinevezés, míg egyfelől nagyon gyakran botrányos esetekre nyújtott alkalmat, addig másfelől a szent szék hatalmát is a nemzeti egyházakkal szemben nagyon háttérbe szorította. E két szempont birta rá a pápát, hogy az 1075. február havában Romában tartott zsinaton az investitúráról szóló rendeletet kibocsássa, melynek értelmében excommunicatio terhe alatt megtiltatott minden egyházi embernek püspökség, apátság vagy más egyházi hivatal investitúráját világi kézből fogadni el.²⁾ Bármily merész támadás volt is e tilalom a tényleg fennálló viszonyok ellen, bámulatos, hogy mily kevéssé okozott feltűnést. Az egykorú — különben már elég számos — írók között is csak kettőnél találjuk felemlítve³⁾ s ezeknél sem a helyes évre téve. Látszik e körülményből, hogy a rendelet nagyon későre lett általánossá ismertté s hogy a római

¹⁾ Hogy még a clugny-iek buzgalma is nagyon alászállott volt, lsd. Greg. Reg. I. 62. Jaffé-nál II. 81.

²⁾ Az 1075-ki zsinat aktái nem maradtak fenn és e rendeletet csak az 1078-ki zsinaton megújított alakjában ismerjük. E szöveg szóról-szóra így hangzik: „Quoniam investituras ecclesiarum contra statuta sanctorum patrum a laicis personis in multis partibus cognovimus fieri et ex eo plurimas perturbationes in ecclesia oriri ex quibus christiana religio conculcatur, decernimus: ut nullus clericorum investituram episcopatus vel abbatiae vel ecclesiae de manu imperatoris vel regis vel alicuius laicae personae viri vel feminae suscipiat. Quod si praesumpserit recognoscat: investituram illam apostolica auctoritate irritam esse et se usque ad condignam satisfactionem excommunicationi subiacere. Jaffé-nál i. m. II. 332.

³⁾ Bertholdnál, Pertz M. G. Script. V. 314. és Flavigny-i Hugónál u. o. VIII. 423.

udvar tán épen azért, mert a tényleg fennálló viszonyok megszüntetését nem igen reménylte, e tilalom közzétételénél nem fejtette ki szokott erélyét. Gergely habozó magatartása a rendelet kihirdetése után¹⁾ különösen pedig a zsinat után nemsokára IV. Henrikhez intézett levele, melyben felszólítja, hogy küldjön hozzá alkalmas követeket, kikkel az investitúra rendelet módosítása iránt értekezessék²⁾, arra engednek következtetni, hogy a pápa e rendelettel IV. Henrikre csak nyomást kívánt gyakorolni, hogy az épen ezen időtájban a szász felkeléssel nagyon elfoglalt fiatal fejedelem hatalmát a főpapok, különösen az olasz főpapok kinevezése körül lehetőleg megszorítsa. Nem ismerjük IV. Henrik válaszát a pápa említett ajánlatára, tény az, hogy követeket Romába nem küldött, hanem a következő 1077-ik évben, miután állása Németországban az Unstrut mellett a szász felkelőkön nyert diadal által biztosítva látszott, összehívta a wormszi zsinatot. A német főpapok e zsinaton VII. Gergelyt a pápai koronától megfosztottnak nyilvánították és ezzel IV. Henrik megkezdte a nyílt harcot a pápaság ellen, melynek naponként növekvő hatalma s leplezetlenül hirdetett igényei őt, a különben is hevesvérű és az ősei által gyakorolt jogoknak teljes öntudatával bíró fiatal fejedelemet végig ingerelték. A pápa önkényes beleavatkozása a szász felkelés ügyébe s még inkább azon mindedig példátlan merész fellépése, melylyel IV. Henriket a szent szék elé idézte, hogy tetteiről számoljon, voltak a főindokok, melyeka német királyt nyílt hadizenetre birták. Sem a szakítást közvetlenül megelőző, már nagyon éles levélváltásban, sem a küzdelmet bevezető nyilatkozatokban nem találjuk az investitúra kérdését még csak felemlítve sem. A wormszi zsinat nyílt levele, melyben eljárása indokait felsorolja, felemlítve a reformmozgalomból eredő újításokat, melyek az egyház kebelében veszélyes zavarokat támasztottak, a főindokot VII. Gergely letételére ennek azon törekvésében központosítja, mely a püspökök hatalmának a szent szék előnyére való megrövidítését czélozta.³⁾ Határozottan hevesebb hangon, de nyiltabban, egyenesebben van fogalmazva Henrik ma-

¹⁾ IV. Henrik, mint általában a többi fejedelmek e rendelet kihirdetése után is csak úgy élt a kinevezés jogával, mint azelőtt, a nélkül, hogy a szent szék részéről hosszú ideig ellentmondással találkozott volna. Csak a már nagyon is botrányos bambergi ügyben lépett fel VII. Gergely erőyesebben, de a király személye iránt ekkor is feltűnő kimérettel. Greg. Reg. Jaffé-nál i. m. II. 205.

²⁾ Greg. Reg. III. 10. Jaffé-nál i. m. II. 220.

³⁾ „Sublata enim quantum in te fuit, omni potestate ab episcopis, quae eis divinitus per gratiam sancti Spiritus, qui maxime in ordinationibus operatur collata esse dinoscitur; omnique rerum ecclesiasticarum administratione plebeis furore per te attributa.” *Episcoporum epistola ad Gregorium VII. Papam.* Pertz M. G. Leg. II. 45.

nifestuma: „Nem féltél feltámadni — így szól e manifestumbar Henrik a pápához — a mi Istentől nyert királyi hatalmunk ellen s fenyegetni merészeltél, hogy azt tőlünk elveszed; mintha csak a te kezében és nem Isten kezében lenne a királyság vagy császárság.“¹⁾ E sorok tiszta világitásba helyezik a viszály valódi okát: a pápa felsőséget igényelt a német királyllyal szemben s Henrik, ki jól tudta minő hatalmat gyakoroltak elődei a szent szék fölött, e felsőséget elismerni nem volt hajlandó.

A német király és a wormszi zsinat merész lépésére VII. Gergely még merészebb lépéssel válaszolt. Nemcsak ünnepélyesen kiátkozta Henriket az egyház kebeléből, hanem a tróntól is megfosztottnak nyilvánította, feloldván minden alattvalóját a hűségeskü alól. „Olvasom és ismét átolvassom — így szól csaknem egy századdal később Gergely e lépéséről Ottó freisingeni püspök — a római királyok és császárok történelmét, de nem találok példát arra, hogy a római pápa közülök valakit kiátkozott vagy trónjától megfosztott volna;“²⁾ és úgy látszik, hogy a freisingeni püspöknek ekképen kifejezett aggályát a pápa lépésének jogossága fölött Gergely kortársai közül is sokan osztották. Ezért tartotta Gergely szükségesnek egy újabb levelében³⁾ eljárása indokait előadni; de ez indokok között az investitúra rendelet megszegését hiában keressük.⁴⁾ Úgy látszik, hogy a pápa e kérdés hangsúlyozására nem fektetett különös fontosságot és erre azon álláspontnál fogva, melyet a IV. Henrik személye által képviselt világi hatalommal szemben elfoglalt, valóban már nem is volt szükség. U a német királytól feltétlen hódolatot és engedelmességet követelt⁵⁾ és e követelés természetesen maga után vonta, hogy az egyház függetlenítése kérdésének is úgy kell eldöntetni, mint azt a pápaság az egyház és a szent szék érdekében jónak találja. E nagy kérdés tehát, hogy t. i. van-e a pápának joga egy fejedelmet trónjától megfosztani és VII. Gergely törekvése ez általa igénybe vett jogot a német nagyok segélyével érvényre emelni

¹⁾ Regis litterae ad papam. Pertz. M. G. Leg. II. 47.

²⁾ Pertz. M. G. Script. XX. 246.

³⁾ Ad omnes fideles in regno teutonico. Jaffé-nál i. m. II. 539.

⁴⁾ Ime az indokok: „ . . . primum, quod ab eorum communione, qui pro sacrilegio et reatu simoniace haeresis excommunicati sunt, se abstinere noluit, deinde quod pro criminosis actibus vitae suae poenitentiam non dico suscipere sed nec promittere voluit, mentita ea poenitentia, quam in manus legatorum nostrorum promiserat nec non, quod corpus Christi id est unitatem sanctae ecclesiae scindere non expavit — pro his, inquam culpis, synodali iudicio eum excommunicavimus.“

⁵⁾ Ezt követelt Canossánál, (Jusiurandum Heinrici regis Teutonorum Jaffé-nál i. m. II. 258) ezt később midőn Henrik és Rudolf királyok között, mint bíró lépett fel. (Greg. Reg. IV. 23. Jaffé-nál i. m. II. 276.)

mint minden más kérdést, úgy az investitura kérdését is háttérbe szorította. Az eszme nem adatott ugyan fel, ellenkezőleg az investitura tilalom több zsinaton felújítatott, de e rendeletek életbe léptetésére VII. Gergely életében vajmi kevés történt. A német királylyal megkezdett élethalál harc a nagy pápának ha nem is egész figyelmét, de minden erejét igénybe vette. Azon válságos helyzetben, midőn IV. Henrik és a német meg a lombard főpápok III. Kellemen ellenpápa felállításával az egyházban forma szerint szakadást támasztottak, a többi fejedelmek ragaszkodásának biztosítására a szent szék kénytelen volt a lehető legnagyobb kimérettel járni el és az investitura rendelet végrehajtását a legszűkebb határok közé szorítani. Így történt, hogy míg Németországban és Lombárdiában a már most méltán pápai és császáriak nevezhető pártok küzdelme lassankint minden püspöki szék körül felgyuladott, addig Európa többi tartományaiban Franciaország kivételével az investitura kérdése legesekélyebb változást vagy zavart sem idézett elő. A laikus investitúrát eltiltó rendeletet ezekben még tudomásul sem látszottak venni.

Franciaország helyzete e korban lényegesen különbözött a többi európai államokétól. Általánosan ismert dolog, hogy a hűbériség rendszere itt jutott legteljesebb uralomra és hogy e rendszer nyomasztó hatása alatt Franciaországban az állami életnek csak árnyéka maradt fenn az első capeting uralkodók királyi czimében. A számtalan, egymással szemben többnyire ellenséges, kis souverainek részéről tehát a szent szék tervei kivételében vesztélyes ellentállástól nem igen tarthatott, annál is inkább, mert ezen kívül két más körülmény különösen kedvezett politikájának. Az első capeting királyok gyöngesége tetőpontját érte el az e század végén uralkodó francia királyban. I. Filép a mily kényurnak mutatta magát közvetlen alattvalói és általában a gyöngéssel szemben, ép oly tehetetlennek tűnt fel egész Franciaországra szóló királyi czimének érvényre emelésénél. A zavar, a rendetlenség, mi ez országban dühöngött, csaknem példa nélkül áll és az erőszakosság minden nemében a számtalan kis zsarnoknak maga a király adott példát.¹⁾ Ily fejedelem, kinek jelleme minden tekintetben méltó megróvás alá esett, legkevésbébbé lehetett alkalmas — a bármily gyöngén, de mégis csak általa képviselt — állam jogait a szent székkal szemben megvédeni s nem is talá-lunk semmi oly jelt, mely ilyenmü kísérletre mutatna. De még

¹⁾ Élénken — bár talán némi túlzással — festi Franciaország szomorú helyzetét VII. Gergely a francia püspökökhez intézett egyik levelében, hozzátéve a következő megjegyzést: „quarum rerum rex vester, qui non rex sed tyrannus d. cendus est suadente diabolo caput et causa est.“ Greg. Reg. II. 5. Jaffé-nál i. m. II. 114.

kedvezőbb volt a szent szék terveire azon körülmény, hogy sehol a vallás az emberek összes érzelmein annyira nem uralkodott, mint épen Franciaországban. Franciaország volt a nagy egyházi reform bölesője, a reformeszmék itt hódítottak legnagyobb tért és vertek legmélyebb gyökeret, itt születik meg nemsokára az első kiválóan francziának nevezhető keresztes hadjárat és itt találunk a pápák mindjárt VII. Gergely halála után és a következő századokban is a német-római császárok hatalma ellen nemcsak biztos menhelyet, de hathatós támogatást is. Ily kedvező talajon, hol különben is az erős központi hatalom hiányában a püspöki székek kanonikus betöltésének módja végképpen elfeledve sohasem volt, a szent szék az egyház függetlenítésére komoly ellentállás veszélye nélkül tehetett kísérletet. Csakugyan a szent szék az investitúrát világi kézből elfogadó püspökök ellen a legnagyobb határozottsággal itt lépett fel; legatusai itt működtek legerélyesebben és legnagyobb eredménnyel.

Más nemű volt a többi európai tartományok, hogy csak a főbbeket említsük, Anglia, Magyarország és a spanyol királyságok helyzete. Itt a pápaság erős alapokon nyugvó, jól szervezett királyi hatalommal állott szemben, melynek képviselői — bár a szent szék iránt feltűnő ragaszkodással és tisztelettel viseltettek — hatalmuk kötének szűkebbre szorításába beleegyezni hajlandók nem voltak. Ismeretes tény, hogy VII. Gergely ez országok fölött különböző czimeken hűbérúri jogokat követelt; de nem találunk semmi oly adatra, mely azt mutatná, hogy az ezen országokban is szokásban levő királyi investitúrának eltörlésére csak kísérletet is tett volna. A német királylyal kitört élethalál küzdelem s még inkább Hódító Vilmos és Szent László erőlyes jelleme óvatosságra és némelykor nagyon is feltűnő kiméltre intették a szent szék politikáját.¹⁾ Legatusai, kik Németországban és Franciaországban teljhatalommal felruházva korlátlanul rendelkeztek az egyházi, sőt Németországban még a politikai ügyekben is, itt nem voltak sem állandók, sem oly nagy kiterjedésű hatalommal felruházva. Anglia és Magyarországon az investitúra kérdése VII. Gergely életében nem is vettetett fel, Spanyolországban is a lehető legenyhébben a királyi hatalom és befolyás megsértése nélkül.²⁾

¹⁾ Ime minő utasítást ad VII. Gergely angolországi legatusának: „Rex Anglorum, licet in quibusdam non ita religiose sicut optamus se habeat, ceteris regibus se satis probabiliorem ac magis honorandum ostendit: unde nou indignum debet existimari potestatem illius mitius esse tractandam atque subditorum et eorum, quos diligit negligentias ex parte fore portendas.“ Greg. Reg. IX. 5.

²⁾ Alfons castiliali királyhoz írott levelében VII. Gergely felszólítja a királyt, hogy a püspöki székek betöltésénél a szent szék legatusának tanácsait vegye figyelembe. Greg. Reg. VIII. 25. Jaffé-nál i. m. II. 471.

VII. Gergely halála 1085. május 25-kén a nagy küzdelem egyik legválságosabb pillanatában az investitura kérdésének megoldását nem vitte előre, de a reformált pápaság ügyét veszélyes válságnak tette ki. Említettük már, miként VII. Gergely magasra törekvő, merész politikáját a valódi reformpárt hívei nem helyeselték s bár formaszzerű szakadás VII. Gergely életében nem állott be, sokan és pedig az egyház reformjának kezdeményezői és legtevékenyebb hívei, mint a cluny-i és monte-casinoi szerzetesek elidegenedtek a szent szék ügyétől. Az elkeseredett küzdelem a császárság ellen, mely hatalmát és befolyását a megelőző korban, különösen II. és III. Henrik alatt az egész reformpárt, de különösen a reform központja a cluny-i kolostor irányában oly jótékonyan érezte; míg egyfelől hálátlanságnak tünt fel előttük, addig másfelől mély aggodalmakat keltett fel bennök az egyház sorsa s különösen a szent szék ügyével már azonossá vált reform sikere iránt. Mert tisztán és egyedül az egyházi élet reformja volt az, amiért e szerzetesek lelkesedtek; a simonia és a nicolaitismus azon ellenségek, melyek ellen eddig küzdöttek és ezután is küzdeni készek voltak. Mi sem állott távolabb tőlök, mint VII. Gergely világiasnak nevezhető törekvése, hogy a szent széket a keresztény fejedelmek és népek fölött korlátlanul rendelkező hatalommá emelje. Híven támogatták a nagy pápa törekvéseit, a mennyiben ezek az egyház testén dülő visszaélések orvoslását czélozták; nagy szelleme, vasakarata előtt meghajoltak még akkor is, midőn a végzettetjes küzdelem az általok tiszteletben tartani kívánt világi hatalommal az egyházat a legveszélyesebb helyzetbe sodorta, de a nagy pápa halála után azonnal kitűnt, hogy a szent széknek általa inaugurált politikáját a reformpártból, sőt magának a pápának közvetlen környezetéből is nem mindnyájan helyeselték és hogy az általa elfoglalt magas álláspontra igen kevesen voltak képesek felemelkedni. Egy évig (1085 május 25., 1086 május 24.) állott a szent szék betöltetlenül; IV. Henrik és ellenpápája III. Kelemen uralkodtak Romában; a cluny-i szerzetesek a reform első apostolai újra felvették imájokba az annyiszor kiátkozott császár nevét¹⁾; úgy látszott, hogy VII. Gergely nagyszerű törekvésein a német király, az olasz és német főpapság teljes diadalt fognak aratni. Valóban VII. Gergely halála azon pillanatban, midőn a küzdelem a szent székre a legveszélyesebb for-

¹⁾ . . . et quidem anno praeterito — írja 1087-ben Hugó lyon-i érsek Mathild grófnőnek — antequam Romam tenderemus compertum nobis fuerat, abbatem (Hugó cluny-i apát) in sancta parasceve orationem, quam pro imperatore facere consueverat, que nunc pro excommunicatione et depositione Heinrici a domino papa Gregorio facta, interposita est, publice celebrasse.“
Labbé, i. m. X. 416.

dulatot vette, a reformpárt híveit, kik a válságos pillanatban Gergely köré csoportosultak volt, de a kik — mellesleg megjegyezve — nem igen látszottak örökölni a nagy pápa megingathatatlan bizalmát az általa képviselt ügy iránt, a legnagyobb zavarba ejtette. Nem ragaszkodtak szorosán VII Gergely óriási igényeihez, de még sem ismerhették el a IV. Henrik által beültetett pápát, ha csak azon elveket, melyekért a reformált pápaság egy század óta oly következetesen és annyi kitartással küzdött s melyeket az összes reform párt, mint az egyház függetlenségének alapfeltételeit, magáénak vallott, megtagadni nem akarták. Ily körülmények között a Monte-Casinoban összegyűlt bibornokok törekvése oda irányult, hogy oly embert emeljenek Szent Péter trónjára, kinek békülékeny szelleme mellett szilárd ragaszkodása a reform ügyéhez, az egyház és az állam között megzavart békés viszonyok helyreállítására alapos reményeket nyujtson. Ily embernek tűnt fel Dezső montecasinói apát.

Petrus Diaconus beszéli,¹⁾ hogy VII. Gergely halálos ágyán megkérdezettvén, kit óhajtana utódjául, Anselm luceai püspök és Hugó lyon-i érsek mellett Dezső monte-casinói apátot nevezte volna meg, mint olyan egyént, kit e vészteljes időben alkalmasnak tart a hármaskorona viselésére. Eltekintve attól, hogy a reformpárt egyik legkiválóbb embere Odó ostiai püspök, később, mint II. Orbán pápa e jelenetről egyik levelében megemlékezővén,²⁾ a monte casinói apát nevét a Gergely által megjelölt főpapok között nem említi, Dezső jelleme az elbeszélés hitelességét nagyon megingatja. A monte-casinói apát kétségkívül egyike volt a reformpárt azon embereinek, kik minden lelkesedésök mellett az egyház reformjáért, a múlttal teljesen szakítani és az oly sokáig törvényesnek ismert császári felsőség ellen a szent szék mindenhatóságának megalapításáért nyílt küzdelembe bocsátkozni legkevésbé voltak hajlandók. Határozatlansága és a világi hatalom iránt tanúsított engedékenysége miatt több ízben magára vonta Gergely neheztelését;³⁾ de a mi nem gátolta abban, hogy 1084-ben míg VII. Gergely az Angyalvárba szorulva is daczolt diadalmas ellenfelével, ő az annyszor kiátkozott német királylyal levelezésbe bocsátkozzék, hogy a császárságot és egyházat egyiránt megsemmisítéssel fenyegető viszály kiegyenlítésére közbenjáróul

¹⁾ Chronicon Monasterii Monte-Casinensis. Pertz. M. G. Script. VII. 747.

²⁾ E levél fragmentumát közli Flavigny-i Hugó. Pertz. M. G. Script. VIII. 466.

³⁾ Gregorii Epistolae collectae. Jaffé i. m. II. 555. Aimé. L'histoire de la Normant. Publiée par Champollion Figeac. 139.

ajánlja fel magát¹⁾ Így több ízben kitüntetett mérsékelt, engesztelékeny szellemén kívül, bizalmas összeköttetései a dél-olaszországi norman hercegekkel szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a Jordán capuai herceg védelme alá menekült bibornokok többségének bizalma az ő személyében központosuljon. Könnyen érthető, hogy e válságos pillanatban a monte-casinoi apát épen nem kívánczolt a rendkívül erőmegfeszítést és jellemével annyira ellenkező szilárdságot és szigort igénylő hármaskorona birtoka után és hónapokon keresztül makaesúl vonakodott a bibornokok előterjesztéseinek és kérelmeinek engedni. Az időközben norman védelem alatt Romába vonult bibornokoknak végre is erőszakkal kellett őt III. Victor név alatt trónra emelni.

A reformált pápaság szerencséjére III. Victor uralkodása nem sokáig tartott. Megválasztatása, mint említettük, a VII. Gergelyt Salernoba követő bibornokok által történt, kik IV. Henrik Olaszországban kivívott fényes sikereinek nyomasztó hatása alatt a pápaság és az egyház üdvét a császársággal való kibékülésben keresték. De a kibékülés a küzdelem ezen stadiumában, midőn III. Kelemen ellenpápa Németországban és Felső-Olaszországban csaknem általános elismerést vívott ki magának, midőn IV. Henrik fegyverei Német- és Olaszországban határozottan túlsúlyban állottak, a szent-székek már kivívott függetlenségét teljesen feláldozó engedmény nélkül nem volt lehetséges²⁾. Viktor trónra emelése e pillanatban csak a pápaság erejét zsibbasztotta meg, és a reformpárt kebelében támasztott könnyen végzettettség válható meghasonlást. A franciaországi reformpárt, melynek élén Hugó lyoni érsek és Richard marseillei apát Gergely eszméinek és politikájának határozott hívei állottak, a nélkülök végrehajtott s olveikkel ellenkező választást hangos elégedetlenséggel fogadták. Hugó lyoni érsek Mathild toskanai grófnőhez intézett és rendkívül szenvedélyes hangon írott levelében egyenesen, mint a

¹⁾ Petrus Casinensis. Watterich-nél, Pontificum romanorum vitae. I. 457.

²⁾ Három évvel később — midőn pedig a reformált pápaság ügyei határozottan jobb fordulatot vettek — írja Bernold a következő sorokat: „Sed iam aliquantum diuturna regni discordia inter catholicos et scismaticos tepescere coepit, ut non iam bellum ad invicem sed pacem componere sanius iudicaret. Quapropter duces et comites sancti Petri fideles cum Heinrico colloquium habuerunt, eque suum consilium et auxilium ad obtinendum regnum firmissime promiserunt, si Guibertum heresiarcham vellet dimittere et ad ecclesiasticam communionem per catholicum pastorem remeare. Quan quidem conditionem nec ipse multum respuerat, si tamen in hoc ei princeps sui assentire vellent. videlicet episcopi, qui se cum Guiberto deponendos esse non dubitaverunt. . . . Hi ergo ei penitus hac vice dissuaserunt, ne sanctae matri ecclesiae reconciliaretur.“ Pertz. M. G. Script. V. 450.

német király szövetségesét festette le az új pápát ¹⁾ s bár később kijelentette, hogy ő és elvtársai készek a bevégzett tény előtt meghajolni, s vizsályt az egyház kebelében támasztani nem fognak, ²⁾ az egyetértés a reformpárt kebelében megszakadt: a francia párt törekvése e pillanattól fogva III. Victor mellőzésére és új pápa választására irányult.

Könnyű átlátni, hogy ily körülmények között az investitura kérdésében semmi előhaladás nem történhetett. III. Victor különben is rövid uralkodásának egyetlen emléke a beneventi zsinat (1087), melyen az investitura tilalom megújított ugyan; de a pápa mérsékelt szellemével összehangzólag a Gergely alatt tartott zsinatok határozatai között szokásossá vált kiátkozási formula csak az ellenpápa III. Kelemen ellen ismételtetett. E kimélet IV. Henrik személye iránt és az ugyanazon zsinaton a Gergely elveihez szigorúan ragaszkodó franciaországi reformpárt vezéreinek Hugó lyoni érsek és Richard marseille-i apát fejére sújtott excommunicatio arra mutatnak, hogy a szentszék a vizsály békés kiegyenlítését őszintén óhajtotta. De a kibékülés még egyelőre jámbor óhajtás maradt. III. Victor pápának napjai meg voltak számlálva s mintha végóráján maga is lemondott volna a közel kibékülés lehetőségéről, utódjául Odo ostiai püspököt ajánlotta. A küzdelemben ezzel ismét fordulat állott be: II. Orbán fellépése kiragadta a reformpártot a két éven át tartott ingadozából; a küzdelem a császárság ellen megújult épen oly hévvel s tán még nagyobb szenvedélyességgel, mint VII. Gergely alatt.

A francia származású II. Orbán Rheimsban, majd Clunyben nyerte kiképeztetését. Itt vonta magára VII. Gergely figyelmét, ki nem késett a tehetséges fiatal szerzetest Rómába vonni, és a pápai udvarnál alkalmazni. Még VII. Gergely életében ostiai püspökké és cardinalissá nevezetve ki, több ízben bizatott meg fontos missioval. Azon kevés számú főpapokhoz tartozott, kik feltétlenül csatlakoztak Gergelyhez s híven támogatták, nemesak az egyházi élet reformjára, hanem a szent szék mindenhatóságának megalapítására irányuló törekvéseit is. Mint pápa is határozottan VII. Gergely álláspontját foglalta el, és e szándékát mindjárt azon levélben, melyben trónralépését a szent szék németországi híveivel tudatta, ki is jelentette: „Elfogadom, mit ő elfogadott, és elátkozom, mit ő elátkozott“, írja e levélben ³⁾ s szavait a tények nem hazudták meg. A reformpárt az ő merész és elhatározott, de mindig eszélyes vezérlete alatt új életre ébredett, mi különö-

¹⁾ Hugonis Chronicon. Pertz. M. G. Script. VIII. 466.

²⁾ Labbé, i. m. X. 416.

³⁾ Mansinál. Sacrorum conciliorum nova collectio. XX. 705.

sen Németországban tűnt ki leginkább, hol III. Victor határozatlan politikája a reformált pápaság ügyét nagyon hátrányosan érintette volt. A német birodalom főpapsága a VII. Gergely halálát követő két év alatt csaknem teljesen visszatért a császár iránti hűségre s meghódolt az ellenpápanak; a szent szék és a reformpárt ügyét 1089-ben már csak négy püspök tartotta fenn. ¹⁾ II. Orbán határozott fellépése s legatusainak Gebhard constanzi és Altman passauai püspökök erélyes tevékenysége egyesítette a vezér hiányában oszlásnak indult pártot és a szerencsétlen IV. Henrik, miután két ellenkirályt győzött le és élt túl, saját fiai fellázadásában érezte meg a szent szék által képviselt eszme hatalmát. A mindenkitől elhagyatott agg császár szerencsétlen végnapjai kiegészítő képét nyújtják a nagy küzdelem másik főalakja VII. Gergely salernoai haldoklásának.

A II. Orbán által a császárság ellen nagy hévvel megújított küzdelemben az investitúra kérdés is természetesen újra feltűnik. Mindjárt az új pápa trónralépését követő 1089. évben Melfiben tartott zsinat foglalkozik e kérdéssel. A melfi-i zsinat ide vonatkozó végzései a szent szék új politikájával összhangzólag nemesak a VII. Gergely által kimondott tilalmat tartják fenn ép-ségben, hanem hogy az egyház függetlensége teljesebb legyen, a Gergely által csak a püspökségek és apátságok betöltésére alkalmazott tilalmat kiterjesztik az alsóbb rendű papi hivatalokra is. „Nehogy az anyaszentegyház valami sérelmet szenvedjen, úgy véljük és akarjuk, hogy egyházi ember fölött világi embernek semminemű joga ne legyen“, így szól e zsinat 11-dik canonja, és hogy az itt kimondott elv könnyebben foganatosítható legyen, ugyanazon czikk -- az egyház eddig megőrizett demokrata szellemű szokásának feladásával — meghagyja, hogy a püspökök jobbágyokat és más szolgálatra köteles embereket a clerusba fel ne vegyenek ²⁾. E végzések tisztán mutatják a reformeszmék fokozatos fejlődését; ama tendentia, mely a reformnak jellemző vonását alkotja: a papságból teljesen független testületet alkotni, e zsinaton már határozottan előtérbe lép. Még élesebben nyilvánul ezen törekvés a híres clermonti zsinaton. (1095.) „Krisztus a kapu, melyen át a papok püspöki székekhez juthatnak“ s ennél fogva a 15 és 16 czikk újból szorosán eltiltja, hogy egyházi ember király, fejedelem vagy bármely más világi kezéből egyházi méltóságot fogadjon el. Még e két pont csak szabatosabb kifejezése a már annyiszor ismételt investitúra tilalomnak; de új a 17. czikk.

¹⁾ „In Teutonicis partibus quatuor episcopi in catholica communione perstiterunt, videlicet Wirzeburgensis, Pataviensis, Wormatiensis, Constantiensis.“ Irja Bernold az 1089. évre Pertz. M. G. Script. V. 449.

²⁾ Cancellium Melfitanum. Labbé i. m. X. 478.

mely azt is eltiltja, hogy püspök, vagy pap, király vagy más világi kezébe hűségesküt tehessen le ¹⁾. „Mert méltatlan dolog, — mondja az ezen végzést megújító roueni zsinat — hogy az istennek felavatott és a szent kenés által megszentelt kezek hűségesküt tegyenek le oly szenteletlen kézbe, mely gyilkosság, házasságtörés, vagy másnemű bűnnel van beszenyezve.“ ²⁾ Ez utóbbi pont már határozottan túlmegy a Gergely által felállított igényeken, ³⁾ és azon körülmény, hogy a clermonti zsinaton lett formulázva, mutatja, hogy midőn a szent szék ez új követeléssel fellépett, már teljesen átérezte azon kiváló állást, melyre a felszázadon át tartó reform mozgalom emelte. A reformált pápaság már ekkor az európai népek eszmemozgalmának intézőjeként tűnt fel; a clermonti zsinaton, mely a keresztes hadjáratot oly bámulatra méltó lelkesedéssel határozta el, űlte a középkori pápaság legnagyobb és legszebb diadalünnepét.

Még az 1096-ki nimes-i és az 1099-ki római zsinat végzése között találjuk fel az investitura tilalom megújítását, ⁴⁾ és ezzel körülbelül el is mondtuk mindazt, mi II. Orbán alatt az investitura megszüntetésének érdekében történt. Említettük, hogy II. Orbán szorosán a Gergely nyomdokába lépett; politikája tehát nem az investitura kérdés végleges megoldására — mi a két ellenséges fél az állam és egyház között szükségképpen transactiót igényelt — hanem a pápaság mindenhatóságának kivívására, a német királyság teljes megalázására irányult. Ezen álláspont mellett a viszonyok Németországban a régié maradtak. IV. Henrik, mindaddig míg fiainak fellázadása koronájától meg nem fosztotta, a melfi-i és clermonti végzések daczára ép úgy osztogatta az investiturát, mint bármelyik elődei közül. Tényleges eredményt a szent szék csak Olaszországban vívott ki, hol Mathild grófnő és az atyja ellen fellázadt Konrád olasz király fegyverei IV. Henrik hatalmát végképpen megtörték. Az ifjú olasz király természetesen csak a szent szék hatalmas pártfogása mellett tarthatván fenn magát, a cremonai találkozás alkalmával meghódolt a pápának s ünnepélyesen lemondott az investitura jogáról. ⁵⁾

¹⁾ Concilium Clermontanum. Labbé, i. m. X. 508.

²⁾ Concilium Rotomagense. Labbé, i. m. X. 600.

³⁾ Hogy Gergely a hűségesküt és a királynak tartozó szolgálatokat megtámadni nem szándékozott, mutatja az aquilejai papsághoz intézett levele, melyben, miután a szabad választás szükségességét hangsúlyozta, ekképen nyilatkozik: „ceterum, quod ad servitium et debitam fidelitatem regis pertineat, nequaquam contradicere aut impedire volumus“ Greg. Reg. V. 5. Jaffé-nál i. m. II. 292.

⁴⁾ Labbé, i. m. X. 608. 615.

⁵⁾ Bernoldi Chronicon. Pertz M. G. Script. V. 463 és Musei Britannici Cod. Harlei. Watterich i. m. I. 596.

II. Orbán 1099. július 29-kén halt el, mielőtt az általa oly nagy erélyvel és szenvedélyességgel vezetett két nagy vállalat — a császárság és az islam ellen folytatott küzdelem — végét megérte volna. A döntő esemény mindkét küzdelemben valamivel később következett be, de bár szerfölött kedvező kimenetellel a szent székre nézve, még sem oly eredménnyel, mint azt előre várni lehetett. A két nagy győzelem mellett, mit a szent szék e két nagy vállalatban Jeruzsálem elfoglalása és pár évvel később IV. Henrik megbuktatása által kivívott a pápaság politikai hatalma rögtön II. Orbán halála után jelentékeny visszaesést mutat. A küzdelem a császárság ellen tovább foly ugyan, de elveszti nagyszerű jellegét; megszűn élethalál harc lenni ama nagy kérdés fölött, kit illet meg a keresztény világ fölött gyakorlandó legfelső hatalom. E helyett előtérbe lép a mindeddig nagyon alárendelt szerepet játszó investitúra kérdése és kezdetét veszi a tulajdonképeni investitúra küzdelem. E fordulatot jelzik II. Paschal trónra lépése, III. Kelemen ellenpápa és IV. Henrik német király halála.

A bibornokok bizalma a II. Orbán halála által megürült pápai trónra Raymond bibornokot emelte fel, ki II. Paschal nevet vett fel. Ő is, mint már három elődje (VII. Gergely, III. Victor és II. Orbán) mint szerzetes kezdette meg egyházi pályáját, de a szerzetes élet eszméi egy elődje jellemére sem nyomtak oly állandó bélyeget, mint az övére Korán még VII. Gergely életében elnyerte a bibornoki méltóságot, és úgy látszik, hogy e kitüntetést egyenesen kiváló szerzetesi erényeinek és a reformeszmékhez való szilárd ragaszkodásának köszönhette; mert magas állása mellett is VII. Gergely és II. Orbán viharos uralkodása alatt nevével alig találkozunk, fontos küldetéssel megbizva pedig épen nem találjuk. ¹⁾ Megválasztatása bár egyhangulag, de váratlanul történt 1099 augusztus 13-kán tizenhat napra II. Orbán halála után, és hosszas vonakodása a választásba beleegyezni mutatja, hogy a bibornokok bizalma épen öt lepte meg leginkább. ²⁾ A bekövetkező események kimutatták e vonakodás jogosultságát; kimutatták, hogy VII. Gergely és II. Orbán magas politikája után a hármas korona viselésére Paschal szerzetes erényei nem voltak elégségesek.

Mindazáltal a helyzet egyelőre keveset változott. VII. Gergely nagy reformjai, valamint II. Orbán eszélyes politikája a reformált pápaság számára oly magas állást vívtak ki, mely ugy a

¹⁾ Szerzetesi erényeit emeli ki életírója és meghitt tanácsosa Pisai Péter cardinalis is, mint oly tulajdonságokat, melyek VII. Gergely figyelmét magokra vonták. Vita Paschalis papae II. Muratori. Scriptores rerum italicarum III, 354.

²⁾ Vita Paschalis papae II. Muratori. i. m. III. 354.

mint az már a clermonti zsinaton feltűnt, Európában minden más hatalmat, magát a császárságot sem véve ki, háttérbe szorított. A reformált pápaság már világhatalmi állásra emelkedett fel, és e körülménynek tulajdonítható, hogy II. Paschal első éveiben a szent szék állása a főbb kérdésekben, melyek akkor Európa legtöbb tartományát izgatottságban tartották, lényegében a régi maradt. A küzdelem az anyyniszor kiátkozott, a régi császári jogokhoz a megváltozott viszonyok daczára is szívósan ragaszkodó német császár személye ellen oly szenvedélyessé vált, oly annyira összeforrott a reformált pápaság ügyével, hogy azt II. Paschal, bár nem örökölte elődei magas ambícióját, már csak személyes állásának megvédéséért is felvenni kénytelenített. A szent szék és az egyház függetlenségének a reformpárt törekvéseiben e két sarkalatos pontnak elismerését IV. Henriktől — ki III. Kelemen halála után sem szűnt meg ellenpápákat állítani fel, s ki az investitura gyakorlatáról egy perczre sem mondott le — várni nem lehetett. Elődei politikáját a német királylyal szemben tehát Paschal is követte IV. Henrik életében; megújította az excommunicatiót Henrik személye ellen, ¹⁾ és Konrád olasz király halála után hévvel felkarolta az agg császár második fiának, a későbbi V. Henriknek lázzadását atyja ellen. A főczelt, melyért a szent szék pár évtized óta oly szenvedélylyel küzdött, ez úton elérte; IV. Henrik elbukott; de a nagy küzdelem ezzel nem ért véget, csak új stadiumba lépett. V. Henrik, bár fellázadását atyja ellen ennek az egyház ellen folytatott küzdelmével mentegette, ²⁾ legkevésbé sem volt az egyháznak és a szent széknek oly feltétlenül hódoló szolgája, mint a minőnek mutatta magát leveleiben ³⁾ mindaddig, míg atyja ellen a szent szék gyámoltására szüksége volt, és a minőnek hitte őt épen e szép szavak után a nagy emberismerettel épen nem rendelkező II. Paschal. ⁴⁾ Az új német király épen oly szívósan ragaszkodott királyi jogaihoz, mint bármelyik előde; s benne a szent szék az egyeneslelkű IV. Henrik-

¹⁾ Concilium Lateranense. (1102). Mansi. i. m. XX. 1147.

²⁾ V. Henrik proklamációja, melyben felkelését indokolja. Pertz M. G. Leg. II. 63.

³⁾ „Quoniam filius et defensor ego sum Romanae ecclesiae, eidem universali matri meae sub defensione mea positae, me obedire per omnia conveniens est; offendere autem matrem meam in aliquo nimio indecens est, quia a praeceptis eius recedere periculosum animabus est. Quidquid ergo statuit sancta et venerabilis sedes Romana per manum summi pontificis, ne hoc aliquando cassetur, sed ut ratum et stabile fiat, quoad potero usque ad mortem laborare non cessabo stb.“ Henrik levele Gizella remiremonti apátnőhez. Pertz. M. G. Script. XII. 334.

⁴⁾ A pápa csalódását V. Henrik személyében, mutatja chez intézett levele, közvetlenül IV. Henrik bukása után. Chron. Casin. Pertz. M. G. Script. VII. 207.

nél sokkal veszélyesebb, kétszínű, ravasz, lelkiismeretlen ellenfélre talált.

Alig hangzott el a reformpárt, és a szent szék örömjaja IV. Henrik bukása fölött, már is kitűnt, hogy a pápaság és császárság között a három évtizeden át folyó küzdelem alatt előidézett mély szakadást, az egyház kérlelhetlen ellenségének halála nem hidalta át. II. Paschal, mint már megjegyeztük, nem örökölte elődei magas ambícióját, nem követelt az új német királytól feltétlen hódolatot és hűségesküt, de a nagy küzdelem vitatárgyának egy eddig nagyon is háttérbe szorított pontjához a mély meggyőződés egész hevével ragaszkodott. E pont volt az investitúra kérdése. E kérdés alatt — mint tudjuk — az egyház függetlenségének nagyon fontos kérdése lappangott, és e szempont birta Gergelyt az investitúra tilalom kibocsátására; bár épen ő, mivel e kérdés századok óta fennálló, tehát mélyen gyökerező jogviszonyokat támadott meg, mint már megjegyeztük, a transactiótól nem idegenkedett. U előtte az investitúra rendelet csak eszköz volt, hogy a világi hatalomtól lehetőleg függetlenített főpapságot minél szorosabban a központosított egyház fejéhez fűzze; de utódai, különösen a reformpárt azon hívei, kik előtt főczél gyanánt a szerzetes szellemben reformált egyház lebegett, e kérdést más szempontból tekintették. Ők az egyházi rend méltóságának lealacsonyítását látták abban, hogy a főpapi méltóság jelképeit világi, tehát bűnösnek tekintett kéz osztogassa, ¹⁾ és a legmélyebb megbotránkozást keltette fel bennök azon gondolat, hogy a szentségeknek tekintett pásztorbot és gyűrű átadásával egy világi ember merészelje bitorolni Krisztus hatalmát. ²⁾ „Megsemisül az egyház méltósága — így ír Paschal Anselm canterbury-i érsekhez — ³⁾ elenyészik a fegyelem és az egész keresztény egyház lábbal tapostatik, ha megengedjük, hogy azt, mi egyedül a papokat illeti meg, világi vakmerőség ragadja magához.“ Ugy látszik, mintha Paschalnál nem is az egyház független állása a világi hatalommal szemben lett volna az investitúra tilalom főtrendenciája, hanem az investitúra jelvények szent jellemének megőrzése a pro-

¹⁾ „Indignum est ut manus Dei consecratae, et per sanctam unctionem sanctificatae mittantur inter manus non consecratas, quae est aut homicida vel adulter aut cuiuslibet criminalis peccati obnoxius.“ A már idézett 1096-ki roueni zsinat végzéseinek 8-ik pontja. Labbé. i. m. X. 600.

²⁾ „Laicus autem, cum investituram Ecclesiarum tribuit per virgam et annulum, quae sunt in Ecclesia sacramenta, sicut sal et aqua, oleum et chrisma, et quaedam alia sine quibus hominum et Ecclesiarum consecrationes fieri non possunt, sibi que Christi usurpat potestatem etc.“ Goffridi Abbatís Vindocinensis Epist. Bibliotheca maxima veterum Patrum. XXI. 61.

³⁾ Mansi, i. m. XX. 981.

fanatiótól. Henrik angol királyhoz e kérdés fölött írott levelében¹⁾ élénken tiltakozik, mintha az investitura tilalommal a szent szék hatalmát akarná növelni. „Miért tagadnánk meg téled bármít, mit a halandók közül valakinek meg lehet engedni. — így kiált fel e levelében — mikor a te részedről nagyobb jótéteményekben részesülünk? Megtiltjuk az investitúrát, mert ennek megengedése ránk és rád iszonyú veszélyt hozna. E jog egyedül azé, ki e szavakat mondotta: Én vagyok az ajtó!“ Nincs jogunk kétségbe vonni Paschal őszinteségét, midőn azt állította, hogy az investitura tilalommal nem szándékozik sem a szent szék hatalmát növelni, sem a fejedelmekét csökkenteni. A bekövetkezett események kimutatták, hogy a mi e küzdelem kezdetén csak eszköz volt egy magasabb cél elérésére, a küzdelem folyamában céllá változott, hogy t. i. II. Paschal trónralépése után a szent szék politikájának főcélját nem a mindenható pápaság, hanem a világi hatalomtól teljesen független egyház képezte, még akkor is, ha e függetlenséget a főpapság gazdagságának, politikai hatalmának és befolyásának elvesztésével kellett megvásárolni. Paschal szemei előtt az őskeresztény egyház lebegett eszménykép gyanánt; de a visszatérés a múlt felé már lehetetlen volt, és ezen eszménykép a pápát oly complicált helyzetbe sodorta, melyből egyszerű szerzetes erényei s őszinte jóakarata ki nem vezérelhették.

Mindjárt azután, hogy V. Henrik atyja halála által (1106.) a német trón kizárólagos birtokába jutott, Paschal pápa az új király meghívására Németországba indult, hogy az egyház és állam között fennforgó vitás kérdéseket személyes összejövetelen békés úton egyenlítsék ki. IV. Henrik halála látszólag elhárította a kibékülés főakadályát; azonban a pápa el sem érte Németország határait, már is kitűnt, hogy azon álláspont mellett, melyet a két fél elfoglalt, a kiegyezés létre nem jöhet. Kétséget nem szenved, hogy V. Henrik, ki a reformált pápaság erejét atyja szomorú sorsából eléggé megtanulta ismerni, a kibékülést az egyházzal már csak a zavarok alatt alapjában megingatott királyi trón megszilárdítására is őszintén kívánta; de helyzete hozta magával, hogy az investitura kérdésben a pápa eszméit el nem fogadhatta. Németországban már ekkor a király hatalmi állása azon befolyástól függött, melyet a király az egyházi és világi fejedelmekre gyakorolni képes volt, és e befolyás leghatásosabb eszközét a fejedelemségek betöltése képezte. A világi fejedelemségeknél az örökösödés elvének életbe lépése e befolyást már nagyon szűk korlátok közé szorította volt, most pedig a szent szék által egész szigorúságában kibocsátott investitura tilalom a királynak az egy-

¹⁾ Mansi i. m. XX. 1000.

házi fejedelmekre gyakorolt és eddig megőrizett befolyását is alapjában megtámadta. Az investitúra kérdés Németországban szorosan összeforrott a királyság hatalmi állásának kérdésével. Ezért ragaszkodott IV. Henrik az investitúra joghoz oly makacsul, hogy még a VII. Gergely által felajánlott transactiót is határozottan visszaütötte. V. Henrik mint vetélytársa atyjának és szövetségese a szent széknek, feltétlen hódolatot mutatott és vallott a szent szék iránt; de mint király szükségképpen örökölte atyja helyzetét, és a királyság hatalmának fenntartása végett szükségképpen ragaszkodnia kellett az investitúra joghoz. Maga Paschal is érezte, hogy V. Henrik bár eddig mindenben a szent szék engedelmes fiának tűntette fel magát, mint király e kérdésben valószínűleg állást fog változtatni; de hogy a szent szék álláspontja iránt a német udvarnál semmi kétség ne támadhasson, még mielőtt a német határt átlépte volna, a guastallai zsinaton az investitúra tilalmát újra kihirdette, még pedig oly alakban, mely tisztán kitüntette, hogy a szent szék e téren eddigi politikájához szigorúan ragaszkodik és engedményeket tenni épen nem hajlandó. „Elődeink rendeleteihez ragaszkodva — így szól az e kérdésre vonatkozó canon — az egyháziak investitúráját világiak által szorosan eltiltjuk. Ha pedig valaki e rendeletnek vakmerően ellenszegülne; mint anyja ellen vétkező, a pap méltóságától megfosztassék, a világi pedig az egyház kebeléből kiközösíttessék.“¹⁾ E rendelet élességét a pápa azon más oldalról tanúsított engedékenységse, melylyel a IV. Henrik alatt rendelt püspököket, ha hivatalaikhoz simonia nélkül jutottak, méltóságaikban megerősítette, nem volt képes ellensúlyozni és a béke létrejövetele iránt támadt remények a zsinat után oszladozni kezdettek. A pápa nem sokára oly híreket vett Németországból, melyek után nem tartotta többé tanácsosnak eredeti tervéhez ragaszkodni, és az összejövetelt Henrikkel német földön keresni. Ürügyül adván tehát, hogy a Németországba vezető szorosokat nyitva nem találta, 1107 elején Burgundon keresztül Franciaországba útazott.²⁾

Valóban a mindkét részről oly régen várt béke küszöbén a pápa merev magatartása Németországban mély visszatetszést keltett fel, és V. Henriknek, ki az investitúra jogról a már említett okok miatt lemondani nem volt hajlandó, nem volt nehéz az egyházi és világi nagyokat a maga érdeke körül egyesíteni. A Mainzban 1107 elején összehívott püspökök és világi urak az investitúrárt a koronát megillető jognak jelentették ki, de egyszersmind elhatározták az ügy elintézését békés úton kísérteni meg.³⁾ Egy-

¹⁾ Concilium Guastallense. Labbé i. m. X. 478.

²⁾ Ekkehardi Chronicon. Pertz. M. G. Script. VI. 242.

³⁾ Ugyanaz u. o. VI. 242.

házi és világi nagyokból álló ünnepélyes követséget küldöttek tehát át Franciaországba, hol a pápa útja — épen úgy mint II. Orbáné egy évtizeddel — előbb valódi diadalmenethez hasonlított; sőt a diadalmenet pompáját ezen alkalommal még a francia király hódolata is emelte. ¹⁾

A követség, melynek kitűnőbb tagjai a trieri érsek, a halberstadti és magdeburgi püspökök és Welf bajor herceg valának, a pápát a francia királyi család és a francia főpapságtól környezve Chalons-sur-Marne-ban találta fel. A trieri érsek, a követség szónoka, miután a német király részéről átadta a szokásos üdvözlést, a vitatárgyát képező investitúra kérdéstről következőképpen adta elő a német király álláspontját: „N. Gergely és más apostoli férfiak idejétől fogva a császár jogaihoz tartozik, hogy minden főpapi szék betöltésénél, mielőtt a választás megtörténne, a megválasztandó személye felől a császár véleménye és beleegyezése kikértesse. A beleegyezés után megtörténik a választás az egyházi törvények szerint; és a megválasztott a császártól a regaliákért átveszi a gyűrűt és botot s leteszi a hűség esküt. Nem is esoda — végzé beszédét az érsek — mert városokat, várakat, grófságokat és mindazon dolgokat, mik a császári méltósághoz tartoznak, másképpen birtokba venni nem lehet. Ha tehát a pápa ezen eljárást helybenhagyja, jó és szerencsés béke fogja a birodalmat és egyházat Isten tiszteletére egyesíteni.“

De ha a pápa már eddig sem volt hajlandó engedelményeket tenni, még kevésbé volt e pillanatban a francia földön tapasztalt fényes fogadtatás friss benyomása alatt. Válasza, melyet a piacensai püspök adott elő, nem is igyekezett megczáfolni a császári szónok által a laikus investitúra mellett felhozott okokat, hanem egyszerűen azon nézet kifejtésére szorítkozott, mely a laikusok által gyakorolt investitúrában az egyház méltóságának lealacsonyítását és egyedül az istent megillető jog bitorlását látta. ²⁾ Eredményre természetesen a két fél álláspontjának ily éles ellentéte mellett jutni nem lehetett, és a felingerült német követek, kik Suger st.-denys-i apát a tárgyalás szemtanújának és elbeszélőjének megjegyzése szerint nem rábeszélésre, hanem megijesztésre voltak kizemelve, azon megjegyzéssel távoztak, hogy

¹⁾ Sugerii Liber de vita Ludovici regis. Bouquet i. m. XII. 19.

²⁾ „Ecclesiam pretioso Jesu Christi sanguine redemptam et liberam constitutam, nullo modo iterato ancillari oportere: si Ecclesia eo (imperatore) inconsulto Praelatum eligere non possit, cassata Christi morte, ei serviliter subiacere; si virga et annulo investitur cum ad altaria eiusmodi pertineant, contra Deum ipsum usurpare etc.“ Suger. Vita Ludovici regis. Bouquet i. m. XII. 19.

„a kérdés nem itt, hanem Rómában, még pedig karddal fog eldöntetni.“¹⁾

A német követek fenyegető magatartása, mely csaknem a tettelegességig ment,²⁾ Paschal szilárd elhatározását legkevésbé sem volt képes megingatni. Pár nappal a meghiusult tárgyalás után a Troyes-ben tartott rendkívül fényes zsinaton az investitúra tilalmat ismét felújította, de hogy a békés kiegyezés lehetőségét fenntartsa, egy évi határidőt engedett Henriknek, hogy ezen idő alatt Rómában megjelenjék, és az ott tartandó egyetemes zsinaton vegyék az ügyet új tárgyalás alá.³⁾ Henriket azonban a következő években a birodalom külügyei: nevezetesen a lengyel és magyar hadjáratok tartották lekötve, s miután a nyílt ellenségeskedést megkezdeni egyik fél sem akarta, egyelőre minden a régi helyzetben maradt. Henrik tovább is gyakorolta az investitúra jogot, viszont a pápa a következő 1108-ki beneventi, és 1110-ki laterani zsinatokon nem szünt meg az investitúra adományozóját és elfogadját egyiránt kiátkozással fenyegetni.⁴⁾

E fegyverszünetnek nevezhető állapot négy évig tartott. Az 1111-ik évben végre a császárság oly imponans erővel lépett fel, mely az egyhangúvá vált küzdelemben ha nem is végeldöntést, de nevezetes fordulatot hozott be. Mik eddig a szent szék fölényét a császársággal szemben biztosították, azok a morális hatalom mellett, mi mindenestre elsőrangú tényezőnek tekintendő, kiválóan Német- és Olaszország belviszonyai voltak. Németországban a III. Henrik alatt imponans erővel megjelenő királyság ellen támadt reakcióban a szent szék oly szövetségesre akadt, melyet IV. Henrik teljesen legyőzni sohasem tudott, és ily szövetségesek Olaszországban sem hiányoztak. E számos apró államra oszlott félszigeten, hol a római német császárok hatalma már ekkor nagyon lehanyatlott volt, két másodrangú hatalmasság emelkedett a XI. század folyamában uralkodó állásra: északon a toscanai hercegség, délen a normanok nápoly-sicíliai királysága. Mindkét hatalmat sikerült Gergely ügyes politikájának a szent szék érdekébe vonni; és ezáltal a küzdelmet megelőző években biztosította a szent szék függetlenségét a császársággal szemben, a küzdelem alatt pedig meghiusította a császárság végleges diadalát a legválságosabb pillanatokban. V. Henrik fellépésével e viszonyok megváltoztak. Említettük már, hogy a fiatal király, mint a szent szék szövetségesese lépett fel atyja ellen, és e lépés bizto-

¹⁾ Ugyanaz u. o.

²⁾ „... legatit theutonico impetu freudentes tumultueban t, et si tuto auderent, convitia eructarent, injuria inferrent.“ Ugyanaz u. o.

³⁾ Ekkehardi Chronicon. Pertz M. G. Script. VI 242.

⁴⁾ Labbé i. m. X. 757, 764.

sította számára az örökösödés elvét kiszorítani igyekező és a szent székkal szövetségben álló párt támogatását. Trónralépése tehát 1106-ban, épen mivel mindenik párt a maga emberét látta benne, a német nemzet általános helyesléseivel találkozott. A több mint husz éven át dúló belháború lecsillapodott, s V. Henrik uralkodása elején az egész német nemzet erejét egyesítvén a birodalom külső fényének helyreállítására is kísérletet tehetett. Míg ekként váratlanul Németországban a királyság újra meglepő, bár pillanatra tartó hatalomra emelkedett, addig Olaszországban a szent szék két hatalmas szövetségesének ereje rendkívül aláhanatlott. Mathild toscanai hercegnő napjai meg voltak számlálva, és „a szent szék leánya“, mint őt VII. Gergely nevezte, agg napjaiban elveszítette nem ugyan lelkesedését a reformált pápaság ügye iránt, de férfias erélyét s bámulatra méltó tevékenységét. A német nemzet élön megjelenő V. Henrik nem tarthatott már Felső-Olaszországban azon makacs ellenállástól, mely atyja minden erőfeszítését meghiusította s nem tarthatott már a dél-olaszországi normanoktól sem, kiknek hatalmán a keresztes háború által előidézett kivándorlás ütött halálos sebet.

Ily kedvező körülmények között vette fel V. Henrik újra 1110-ben a megszakadt investitúra tárgyalások fonalát, azon elhatározással, hogy most, ha lehet békés úton, ellenkező esetben erőszakkal is végképpen el fogja dönteni a viszály forrásának tekintett investitúra kérdését. A tárgyalás székhelyéül Sutri közép-olaszországi város tűzetett ki s ide küldött követeit ő maga is nyomban követte, hogy a létrejövendő béke után a szokásos római útát, és a császárrá koronáztatást elvégezze. Mint már megjegyeztük, Németország ez időben esüdes és nyugodt volt, V. Henrik hatalma tetőpontján állott, és a német rendek a római útát szokatlan lelkesedéssel karolták fel. A birodalom egyházi és világi nagyjainak fényes kíséretében, és a mi még hatásosabb eszköz volt, a római út szokásos nehézségeinek elhárítására rendkívül erős hadsereggel szállott le a német király 1110 végén az Alpesekről Lombardia síkjára. A római-német császárságnak IV. Henrik alatt Canossánál elhalványult fénye újra felragyogott; a német hadsereg előtt mindenki meghajolt, és ellentállás nélkül vonult át V. Henrik Lombardián és Toscanán.

Minő előkészületeket tett a pápa a látszólag békés szándékkal, de a békés kiegyezésre épen nem szükséges erős hadsereg kíséretében közeledő német király fogadására? Megkísértettük fennebb Paschal személyét jellemezni és jelezni azon álláspontot, melyet a császársággal elődeitől örökölt küzdelemben elfoglalt. Mindaddig míg IV. Henrikkel állott szemben, csak folytatni kellett elődei politikáját, tovább haladni az általok már kijelölt úton,

és ezt Paschal meg is tette; de V. Henrik fellépése oly constellatiót teremtett, melyben a pápa szilárd álláspontra jutni nem tudott. Megjegyeztük már, hogy ő a reformpárt azon embereihez tartozott, kik előtt az investitura kérdés szorosán összeforrott a reformált pápaság küzdelmével s kik e kezdetben alárendelt kérdést a küzdelem főtárgyává emelték. E kérdésben Paschal szorosán ragaszkodott a VII. Gergely s még határozottabban II. Orbán által kijelölt állásponthez, s láttuk miként törtek meg hajthatatlanságán az e kérdés fölött megkezdett tárgyalások. Politikája azonban csak a passiv ellentállásra szorítkozott. Nem adva fel a békés kiegyezés reményét még a chalons-sur-marne-i eredménytelen tárgyalás után is, megelégedett az investitura tilalom egyszerű megújításával s nem volt hajlandó oly fegyverekhez nyúlni, minőket VII. Gergely és II. Orbán magas politikája igényelt s melyeket ezek felhasználni egy pillanatra sem haboztak. A Németország felől fenyegető vihar készületlenül lepte meg, de azért el volt tökéelve, most tán még erősebben, mint valaha, a szent szék eddigi rendszabályait szigoruan fenntartani. A főérv, mit a császár hívei a laikus investitura mellett felhoztak, abban központhosult, hogy az egyházi jószágok királyi adományból származtak, hogy tehát a főpapi székekkel összekötött városok és grófságok beneficiumok, melyek élvezete szükségképpen feltételezi a királyi investitúrát, és Paschal, ki az investitura rendeletek épségben fenntartását tekintette főfeladatának, elhatározta az egyházi jószágok feladásával fegyverezni le ellenfelét. Szerzetes szelleme a főpapság birtokában levő gazdag regaliákban csak botránykövet látott, ¹⁾ s az evangéliumi szegénység lebegvén szeme előtt, kész volt a szegény bár, de szabad és független egyházért a főpapság politikai hatalmát és gazdagságát áldozatul dobni. Így jött létre a pápa és a császár követei között a sutri-i egyezés lényegében a következő tartalommal:

A király koronázása napján ünnepélyesen le fog mondani az investitura jogáról; viszont a pápa rá fog parancsolni a püspökökre és apátokra, hogy mindazon jószágokat, melyek Henrik elődei alatt a koronácó voltak, visszaadják, és átok alatt fogja megtiltani e jószágok további élvezetét. ²⁾

A nem sokára megérkező Henrik átvette a pápai követektől a szerződést s megerősítette azon gyanus kikötéssel, hogy a szer-

¹⁾ „... In vestri autem regni partibus — írja V. Henrikhez — episcopi vel abbates adeo curis saecularibus occupantur, et comitatum assidue frequentare et militiam exercere cogantur: quae nimirum aut vix aut nullo modo sine rapinis, sacrilegiis, incendiis aut homicidiis exhibetur.“ L a b b é, i. m. X. 650

²⁾ Pertz. M. G. Leg. II, 66, 67.

ződést a püspökök és a birodalom világi fejedelmei is elismerjék, mit hogy ezek tenni fognak — jegyzi meg e jelenet elbeszélője Ekkehard — alig vagy éppen nem lehetett hinni. 1).

Valóban Paschal jámbor egyszerűsége, őszinte béke-kiváncsága s rendkívül nagy emberismeret hiánya kellett ahhoz, hogy a hatalom és gazdagsághoz szokott német főpapok részéről ily önmegtágadást feltételezhetett. Maga V. Henrik, mint későbbi eljárása, sőt szavai 2) nyíltan mutatják, egy pillanatig sem élt ily csalódásban; de tettetésre és erőszakra hajló jelleménél fogva sietett megragadni az alkalmat, hogy a pápa személyét hatalmába kerítve, e nyíltan be nem vallott, de tényleg folyó küzdelemben a császárság fölényét végképpen biztosítsa. Elfogadta tehát a szerződést, ünnepélyesen esküvel erősítette meg annak teljesítését s miután ezzel minden akadályt elhárítani látszott, megtartotta ünnepélyes bevonulását Rómába (1111 febr. 12.) A pápa cardinalisaitól környezve, Szt.-Péter templomában fogadta a leendő császárt s mintha végre ő előtte is gyanúsnak tűnt volna fel V. Henrik viselete, mindjárt kérdést intézett hozzá: ha valjon szándékozik-e a szerződés értelmében az investitúráról lemondani? A király a kíséretében levő német főpapok véleményét kívánván előbb meghallgatni, a szerződés ismét felolvastatott; de azon pontnál, hogy a püspökök és apátok a laikus investitúra kikerülése végett a regaliákról le fognak mondani, a német főpapok között iszonyú zaj támadott. Nyíltan kijelentették, hogy egyházzablás, szentségtörés az egyháznak adott jószágokat ettől visszavenni, hogy a pápának ily ígéretet tenni joga nem volt s hogy végre ezen eretnekséggel teljes szerződést 3) el nem fogadhatják. A pápa és a német főpapok között támadott hosszas vitát a császár egyik kísérelője szakította félbe, Henrik azon határozott akaratának kijelentésével, hogy ő is, mint elődei Károly, Lajos és a többi császárok minden feltétel nélkül kíván megkoronáztatni. A pápa viszont határozottan megtágadta az investitúráról való lemondás előtt a koronázást, mire Henrik Albert mainzi érsek tanácsára őt és a jelenlevő bibornokokat őrizet alá tétette. 4).

1) Pertz. M. G. Script. VI. 244.

2) Heinrici encyclica de controversia sua cum papa et Romanis. Pertz. M. G. Leg. II, 70.

3) „ . . . Cum ergo rex insisteret, ut papa promissam sibi conventionem de redditis sibi regalibus confirmaret: universis tam suis quam nostris scilicet episcopis, abbatibus et universis ecclesiae filiis in faciem ei resistentibus et decreto suo plenam heresim inclamantibus, voluit papa etc.“ Sigeberti Chronicon. Pertz. M. G. Script. VI, 373. Gerholi praepositi Reicherspergensis Liber de aedificio Dei. Pez. Thesaurus anecdotorum II, p. II, 281.

4) Chron. Cas. Pertz. M. G. Script. VII. Ekkehardi Chron. u. o. 244. Sigeberti Chron. u. o. 373. Annales romani u. o. V, 474.

V. Henrik elérte célját; a rómaiak felkelése kényszerítette ugyan ismét a városból kivonulni, de a pápa és a többi foglyok hatalmában maradtak s diadala a pápaság fölött csaknem oly nagy volt, mint ezé a császárság fölött Canossánál. A fogolytársainak szenvedései és kérelmei által meghatott pápa sok habozás után végre is beleegyezett a király minden követelésébe, s miután esküvel ígérte, hogy Henriket excommunicatióval sújtani soha nem fogja, aláírta azon kiváltságlevelet is, mely biztosította a német király számára a klerus által megválasztott főpap felruházását a gyűrűvel és bottal; és mi e külsőségnél sokkal fontosabb volt, biztosította a király mindenható befolyását a főpapi székek betöltésénél. A választás ugyanis csak akkor emelkedhetett érvényre, ha a választott egyén a király tetszésével találkozott.¹⁾ E kiváltságlevél kiállítását követően a pápa és fogolytársai visszanyerték szabadságukat; az egyetértés a kereszténység két feje között látszólag helyreállott s Henrik, miután még a császári koronát is fejére tétette, azon öntudattal hagyta el Rómát és Olaszországot, hogy a három évtizeden át folyó küzdelem véget ért, még pedig a császárság teljes diadalával.

E számítás épen oly alaptalannak bizonyult be, mint Paschal hasonló reménye a sutri-i egyezség megkötése alkalmával. Mindkettő kifejedte szándékából, hogy a szentszék az egyházban még nem fejlődött ki ellentmondást nem tűrő hatalommá, hogy azon eszméknek, melyeket Paschal az erőszaknak engedve feladott, a szentszék nem egyedüli, hanem csak legelső képviselője volt. A sutri-i egyezség meghiusult a német főpapok ellenzésén; de általánosabb és mélyebb visszatetszést idézett elő a Henrik által kiesikart kiváltságlevél. A reformpárt, melynek eszméi Olaszországot és Franciaországot egészen meghódították, s melyhez még Németországban is sokan ragaszkodtak, e kiváltságlevelet, mely egy félszázados küzdelem eredményeit semmisítette meg, el nem fogadhatta. A pápa meghajolt; de a VII. Gergely és II. Orbán szellemétől áthatott olasz és francia reformpárt felvette a szentszéktől elhagyott ügyet s támaszkodva a császár erőszakos eljárásán méltán megbotránkozott közvélemény erejére újra megkezdte a küzdelmet az egyház függetlenségéért. Most tűnt ki a IX. Leó korában felállított bibornok-collegium nagy jelentősége a szentszék politikájára. E testület felállítása emancipálta a szentszéket a pápa személyéhez kötött, tehát

¹⁾ „... nos quoque dilectioni tuae concedimus et praesenti privilegii pagina confirmamus ut regni tui episcopis vel abbatibus libere, praeter symoniam et violentiam electis investituram virgae et anuli conferas. Post investitionem vero canonicam consecrationem accipiant ab episcopis ad quem pertinuerit. Siquis autem a clero et populo praeter tuum assensum electus fuerit nisi a te investatur a nemine consecratur.“ Pertz. M. G. Leg. II, 172.

ezzel együtt untalan változó politika káros következményeitől és a szentszék eljárásának az egyházat illető kérdésekben eddig ismeretlen szilárdságot és következetességet biztosított. Bármily őszintén kívánta is Paschal a kicsikart, de esküvel erősített békét a császárral fenntartani, a bibornokok csaknem egyhangú akarata előtt végre is meg kellett hajolnia, és V. Henrik a fényes diadal után nem sokára fájdalmasan tapasztalta, hogy győzelme csak a pápa személyét és nem a reformált pápaságot illette.

Az első tiltakozás azon bibornokoktól jött, kik a német király erőszakos fellépése idején Rómában tartózkodtak ugyan, de az elfogatást szerencsésen kikerülték. Ezek a császár részére kiállított bullát természetesen a legnagyobb visszatetszéssel fogadták, s alig tért vissza Paschal Rómába s távozott el a német hadsereg, élénken sürgették a kiváltságlevél visszavonását. A pápa határozottan vonakodott ez esküjével ellenkező kívánságot teljesíteni; de a bibornokok sem engedtek, és felhasználva a pápa rövid távozását Campaniába határozottabb s némileg már forradalmi eszközhöz nyúltak. János tuseulanumi és Leó velletre-i cardinalis püspökök összehívták a Rómában tartózkodó bibornokokat, és e gyűlés egyhangúan érvényteleneknek jelentette ki, a pápa által tett engedményeket felújította, a VII. Gergely és II. Orbán rendeleteit a laikus investitura ellen, és egyházi átokkal fenyegette mindazokat, kik e tilalmat megszegni merészelnék.¹⁾ Könnyű elképzelni, hogy e merész fellépés Paschalt nagyon kellemetlenül érintette. Egyfelől személyes tekintélyét látta mélyen megsértve a véleményének meghallgatása nélkül hozott határozatban, másfelől aggodalommal töltötte el azon gondolat, hogy állását a császárral szemben továbbra fenn nem tarthatja. Az egyház legmagasabb testületének a bibornokok collegiumának ily határozott nyilatkozata után, neki is nyilatkozni kellett, és e nyilatkozás csak a szomorú választás volt az esküszegés, vagy érzelmeinek megtagadása között. Első lépései tehát e keserű benyomás, az ingadozás és határozatlanság jellegét hordják magokon. Bár hajlandó volt a bibornokok fellépésében több önző szándékot, mint az egyház ügye iránt valódi buzgóságot látni²⁾ s épen azért eljárásukat gáncsolni, nem tagadhatta meg jóváhagyását azon határozattól, melynek érvényre emeléséért egész életén át küzdött, s melyet csakis az erőszak nyomása alatt egy gyöngye perczen adott fel. E habo-

¹⁾ Chron. Mont. Casinen. Pertz. M. G. Sript. VII. 82.

²⁾ „Id quod in personam nostram inamo in patrem vestrum praeter ipsius ecclesiaeque iudicium atque praesentiam vos egistis — így ír a bibornokhoz a mint a gyűlés határozatáról értesült — etsi vos ex dei zelo fecissetis sum sit, non tamen ut mihi videtur canonice transito incessistis. Non enim caritas sed aemulatio id dictare perspicitur.“ Watterich. i. m. II, 69.

zást tünteti fel a császárhoz írott levele: „A legnagyobb aggodalommal tölti el szívünket az, a miért a püspökökre panaszkodol. Azon egyezés miatt ugyanis, melyet veled kötöttünk, nemcsak a távoliak, hanem azok is, kik közöttünk vannak, ellenünk támadtak, keblünket belviszályokkal szakgatják, és arcunkra szégyenpirt borítanak. A kik fölött, mivel mi őket el nem ítélhetjük, az ítéletet Istenre bizzuk, nehogy az Isten egyházát még súlyosabban felzavarjuk.¹⁾ Valóban a méltatlankodás a Henriknek tett engedmények miatt és a törekvés azokat megsemmisíteni oly nagy és általános volt, hogy Paschal ha az áramlatnak ellentállani igyekezik a kitörendő schizma veszélyétől méltán tarthatott.²⁾ Ugyanakkor, midőn a római bibornokok az említett lépést tették, Kuno palestrinai cardinalis püspök és a szent szék jeruzsálemi legatusa a császár által elkövetett erőszak hírére Jeruzsálemben zsinatot tartott, és ezen V. Henriket ünnepélyesen kiátkozta,³⁾ a francia püspökök pedig, kiket még mindig VII. Gergely szelleme lelkesített, egyenesen a pápát szándékoztak felelősségre vonni, és fölötte ítéletet mondani. Ivo chartres-i püspök eszélyes mérséklete s erélyes fellépése elhárították Paschaltól e megaláztatást; de ezen előzmények után a pápa a követendő út felől többé nem habozhatott. Ivo chartres-i és (Guido viennei püspökökhöz intézett leveleiben már 1111-ben kijelentette, hogy a szükség kényszerítette a császárnak adott privilegium, ama gonosz irat⁴⁾ kibocsátására; de azért, mit előbb parancsolt, parancsolja most is, és a mit tiltott, tiltja továbbra is; visszavonja tehát a kiváltság levelet s felszólítja őket, hogy az egyház függetlenségeért buzgólkodni meg ne szünjenek.⁵⁾ A mit így magán úton megtett, azt nyilvánosan minden kétséget kizárólag megtette az 1112 márczius 18. megnyílt laterani zsinaton. Hogy elveinek szilárdságát, és hitének tisztaságát, melyekre a közelmúlt év eseményei némi árnyékot vetettek, minden kétségen és gyanúsításon felül emelje, a pápa e zsinatot ünnepélyes hitvallással nyitotta meg, különösen kiemelve ezen hitvallásban szilárd ragaszkodását VII. Gergely és II. Orbán rendeleteihez.⁶⁾ E hitvallásnak megfelelő szellemben készült a zsinat végzése, mely a Henriknek adott privilegiumot — mint az okirat mondja, privilegiumot — mint a mely erőszakkal csikartatott ki, és azon az egy-

¹⁾ Ekkehardi Chron. Pertz. M. G. Script. VI, 251.

²⁾ Watterich i. m. II. 72

³⁾ Ekkehardi Chron. Pertz. M. G. Script. VI, 251.

⁴⁾ „Nefanda scripta.“ Paschal levele a viennei érsekhez. Watterich i. m. II, 71.

⁵⁾ Ugyanaz u. o.

⁶⁾ Amplector decreta sanctorum patrum Romanorum Pontificum et praecipue domini mei papae Gregorii VII. et beatuae memoriae papae Urbani II.“ Pertz. M. G. Leg. II. 6, 181.

házi törvényekkel ellenkező elvet tartalmazza, hogy a megválasztott püspök addig fel nem szenteltethetik, míg a királytól az investitúrát el nem fogadta, kárhóztatja, elátkozza és semmisnek nyilvánítja. De a reformpárt buzgóbb és merészebb híveit a zsinat végzése, mely a császár személye iránt a nyílt támadástól tartózkodott, már nem elégítette ki. Miután V. Henrik eddigi tettei nyíltan kimutatták, hogy az egyházzal szemben teljesen atyja elveit követi, ugyanazon fegyvereket kívánták ellene igénybe venni, melyekkel VII. Gergely és II. Orbán küzdöttek IV. Henrik ellen. Az excommunicatiót sürgették tehát V. Henrik személye ellen, s miután a pápát esküje lekötve tartotta, a pápai legatusok vállalták el a szentszék e hatalmas fegyverét a császárra emelni. Kuno a szentszék jeruzsálemi legatusa, kiről már említettük, hogy mindjárt a pápa fogságának hírére kiátkozta Henriket, az átkot öt következő zsinaton, melyeket a szent földről visszatérve útközben Görögországban, Magyarországon, Németországban és Franciaországban tartott, ismételte. ¹⁾ Példáját követte Guidó viennei érsek és apostoli legatus Franciaországban. Az általa összehívott viennei zsinat, melyen Franciaország legtekintélyesebb főpapjai vettek részt, a laikus investitúrát eretnekségnek ítélvén, újra eltiltotta; a Paschal pápától kiereszszakolt privilegiumot érvénytelennek nyilvánította, és végre V. Henrik német királyt, ki a pápától a legméltatlanabb bánásmód által „ama gonosz, kárhóztos“ iratot kicsikarta, mint második Judást az egyház közösségéből kizárta, és átok alá vetette. ²⁾ A levél, melynek kíséretében a zsinat e végzéseket a pápával közölte, oly merész, sőt fenyegető hangon szólt, mely Paschalnak, ha csak az egyházban szakadást nem akart előidézni, az 1111-ki szerződés megtörésére utolsó kétségeit is eloszlathatta. „Azt is tudtára adjuk illő tisztelettel kegyességnek — így szól e levél végső szakasza — ha ezen határozatunkban velünk egyetért, és ha miként kérjük, azokat megerősíti, és ha azután ama kegyetlen zsarnoknak és követceinek leveleitől, beszédeitől és ajándékaitól óvakodni fog, mi a miként illik, kegyességnek egyértelműleg fiai es hívei leszünk. De, ha a mit legkevésbébbé hiszünk, kegyességed más útat kezdene követni, és atyaságunknak említett határozatait megerősíteni vonakodnék; legyen kegyelmes irántunk az Isten, mert kegyességed kényszerít minket a tartozó hódolat és engedelmesség megtagadására. ³⁾ Erre azonban nem került a sor. Paschal megértette az idő szellemét; átlátta, hogy az egyházban uralkodó hangulat mellett a császárral úgy is kényszerítve kötött egyezséget fontartani lehetetlen.

¹⁾ Ekkehardi Chron. Pertz. M. G. Script. VI, 251.

²⁾ Labbé i. m. X, 784.

³⁾ Labbé i. m. X, 785.

és sietett a viennei zsinat végzéseit hála nyilvánítások mellett megerősíteni. ¹⁾

V. Henrikre a viennei zsinat által kimondott egyházi átok — miután ez a szentszék tekintélyét nélkülözni látszott — talán minden komolyabb következmény nélkül fogott maradni, ha épen ezen időben Németország belviszonyai lényegesen meg nem változnak. A mi eddig V. Henrik állását a pápasággal szemben szilárddá tette, az azon egyetértés volt, mely a császár és a birodalom rendei között mindeddig fennállott. Ezen — Németország történelmében mindenesetre ritka — egyetértés nemcsak biztosította a német király fölényét a közte és a szentszék között fennforgó vitás kérdésekben; de a mint láttuk 1111-ben oly impozáns erőt juttatott kezébe, mely a szentszéket teljes hódolatra kényszerítette. A császárság e diadal után egy pillanatra ismét oly fényben ragyogott, mint fél századdal előbb III. Henrik legszebb napjaiban; de csak egy pillanatra, mert az egyetértés a császár és a német rendek között nem sokáig tartott. V. Henrik, a mint a szentszékkel szemben atyja és nagyatyja politikáját követte, úgy a birodalom belügyeiben sem adta fel ezek törekvését a királyság hatalmának növelésére. Nem tartozik e kérdés keretébe: mennyire ellenkezett e törekvés a Németországban fennálló viszonyokkal, csak röviden kívánom megjegyezni, hogy III. Henrik és IV. Henrik törekvései a királyság hatalmának emelésére teljesen meghiúsultak, és hogy V. Henrik hasonló irányú törekvése és tekintélyének gyors felemelkedése a római hadjárat után újra felkeltette a német fejedelmeknek egy pár évig kihalni látszott ellenszenvét az erős királyság iránt. A függetlenségökre féltékeny világi fejedelmekhez csatlakozott a főpapság tekintélyes része, mely a pápa személyének megaláztatásában az egyház megaláztatását látta s mely csak a kedvező alkalomra várt, hogy az engedelmességet V. Henrik iránt nyíltan felmondja. A viennei zsinat által Henrik fejére zúdított excommunicatio nagyon sokak hűségét megingatta s nagyon alkalmas ürügyet nyújtott mindazoknak, kik bár mi okból elégtelenek voltak, hogy hűtlenségüket vallásos színezettel vonják be. ²⁾ Ez utóbbiak közé tartozott Adalbert mainzi érsek a király mindenható tanácsosa is, kinek elpártolása Henrik ügyétől hihetetlennek látszott, mondja Ekkehard, ³⁾ s az 1111-iki római események után, melyeknek épen ő volt főintézője, valóban nem alaptalanul nagy feltűnést

¹⁾ . . . unde Deo gratias referimus et quae statuta sunt ibi rata suscipimus, confirmamus et cooperante Domino Deo illibata permanere censemus.“ A pápa válasza a zsinat levelére. U. o.

²⁾ Ekkehardi Chrom. Pertz. M. G. Script. VI. 246.

³⁾ Ugyanaz u. o. VI. 246.

keltett. Henrik megkísértette szigorral lépni fel; elzáratta a hűtlen érseket, de az elégtelenség kitörését nem akadályozhatta meg. 1113-ban a szászok élőkön Lothár herceggel a későbbi császárral már nyílt lázadásban állottak, és hogy az egyház szövetségét biztosítsák, magok közé hívták Ditrich cardinalist a szent-széki magyarországi legatusát. ¹⁾ A bibornok megjelenése, ki természetesen nem késett az excommunicatiót Henrik ellen nyíltan hirdetni, a szászországi főpapat azonnal a felkelőkhöz hajlította és a tíz év óta szünetelt belháborút Németország minden részében újra felgyújtotta. ²⁾ A reformpárt a Szászföldön történt események hírére mindenütt megmozdult, és V. Henrik nem sokára csaknem azon helyzetben találta magát a birodalom egyházi és világi fejedelmeivel szemben, mint a mely atyját IV-ik Henriket Canossa falai alá vezette.

Az általános elégtelenség, forrongás és nyílt lázadás közepette, midőn már a Kölnben 1115. végén összegyülekezett főpapok és nagy számu világi nagyok ellenséges hangulatáról semmi kétség fenn nem foghatott, határozta el Henrik, hogy a pápával új kiegyezést kísértsen meg. 1116. elején tehát Olaszországba utazott és Pontius eluny-i apátot Romába küldötte, hogy, mint Paschalhoz intézett levelében mondja, e nagy tekintélyű főpap közbenjárása az egyház kebelében támadt szakadást megszüntesse és a császárság és pápaság között megszakadt egyetértést helyreállítsa. ³⁾ De az időpont a béke helyreállítására rosszul volt kiszemelve. Henrik az 1111-ben kierőszakolt kiváltságlevél ép-ségben fenntartását kívánta, mibe Paschal, bármily őszintén óhajtott is a személyes egyházfői tekintélyének megalázásával járó küzdelem megszüntetését, a németországi események által megerősödött reformpárt nyomása alatt bele nem egyezhetett. Kitűnt ez az ugyanazon év márczius havában tartott laterani zsinaton. Kuno cardinal legatus, Guido viennei érsek és Brunó segni-i püspök az 1111-iki kiegyezés leghevesebb ellenzői személyesen megjelentek Romában s hogy e férfiak megjelenése minő engesztelhetetlen hangulatot idézett elő a zsinat tagjai között, eléggé mutatja a pápa megnyitó beszéde: „A mit tettem — mondja e beszédben az 1111-ki kiegyezésre vonatkozólag — az Isten népének megszabadításáért tettem; tettem, mint ember, ki por és hamú vagyok. Megvallom, rosszul cselekedtem, de kérek mindnyájatokat könyörögjetekek érettem, hogy Isten nekem megbocsásson.” ⁴⁾ A zsinat elfogadta a pápa mentségét; elátkozta ünnepélye-

¹⁾ Ugyan az u. o. VI. 249.

²⁾ Ugyan az u. o. VI. 249.

³⁾ Codex Udalrici. Jaffé-i. m. V. 306.

⁴⁾ Labbé i. m. X.

sen és semmisnek nyilvánította az 1111-ki kiegyezést és végre megerősítette Kuno és Guido apostoli legatusok eljárását, szentesítvén ily formán az ezek által V. Henrikre kimondott átkot¹⁾ Természetes, hogy ily körülmények között a cluny-i apát közbenjárása eredményre nem vezetett; épen úgy, mint egy évvel később, Henrik személyes összejövele a szent szék által egy új béketárgyalásra kiküldött három bibornokkal. Henrik ragaszkodott az investitura joghoz, a bibornokok pedig kijelentették, hogy a laikus investitura oka minden botránynak, hogy tehát ennek megszüntetése nélkül valódi békére gondolni sem lehet.²⁾

Paschal halála 1118. január 21-én végre tisztázta a helyzetet a pápaság és császárság között, megszabadítván a szent szék politikáját azon tartózkodástól V. Henrik személyét nyíltan megtámadni, mire Paschalt 1111-ben letett esküje kötelezte.³⁾ Érezte ezt Henrik is s hogy az új pápa választására befolyást gyakorolhasson, alig hogy Paschal haláláról értesült, Romába sietett. Terve azonban meghiusult. A bibornokok siettek a pápaválasztással s mire Henrik Róma alá érkezett, már Gaetai János Paschal alatt a szentszék cancellárja II. Gelasius néven a pápai trónon ült. Az új pápa határozottan a békepárt híveihez tartozott; de miután ő is, mint előde, a laikus investitura megszüntetését elvi kérdésnek tekintette, a császárral, mindjárt trónralépte után megkezdett tárgyalások ismét eredménytelenek maradtak. A pápa egy Luccában vagy Cremonában tartandó általános zsinatra kívánta bizni az investitura ügy eldöntését, mibe viszont a császár, ki az 1116-ki laterani zsinatból eléggé ismerte a főpapok ellenséges indulatát s ki e kérdésben még birodalma főpapjaira sem nagyon számíthatott⁴⁾ bele nem egyezhetett. E meghiusult békekisérlet után Henrik fegyverhez nyult; Romát elfoglalta, de a pápának sikerült Capuába menekülni, honnan, miután Henriket és az általa beültetett ellenpápát, Móricz braganzai püspököt (VIII. Gergely) kiátkozta⁵⁾, a császár fegyverei elől II. Orbán példájára

¹⁾ Ugyanaz u. o.

²⁾ E tárgyalást maga Henrik írja le Hartwich regensburgi püspökhöz intézett levelében. Codex Udalrici. Jaffé-nál i. m. V. 314.

³⁾ Paschal politikájának kétszínűségét 1111-től fogva tagadni nem lehet. Láttuk, miként hagyta jóvá az 1116-ki zsinaton s magán úton még korábban a legatusai által Henrik fejére sújtott excommunicatit; de ha Henrik fennebb idézett levelének hitelt adhatunk, a császárral szemben e tényt mindig tagadta. „... in praesentia cleri et populi testificatus est (a papa), quia non praecepit vel consensit vel ratum habuit, vel habet, quod Viennensis episcopus excommunicationis gladium super nos erexerit.“ etc.

⁴⁾ Maguk a német főpapok, élükön a mainzai érsekkel, sürgették 1117-ben Paschalt, hogy a császárt az átok alól fel ne oldja. Ekkehardi Chron. Pertz. M. G. Script. VI. 253.

⁵⁾ Jaffé. Regesta Pontificum romanorum. I. 525.

Franciaországba menekült. Azonban a száműzött pápa már nem sokáig élvezhette a clunyi kolostor vendégszeretetét, mielőtt a császár ellen újabb lépést tehetett volna, 1119. jan. 29-én elhalt.

Mondják, hogy a haldokló Gelasius az elvei szilárdságáról ismeretes Kuno bibornokot kérte volna fel, hogy az egyház kormányzását átvegye és Kuno az ajánlatot azon megjegyzéssel útasította vissza, hogy e viharos időkben az egyház élén oly emberre van szükség, ki az egyház ügyéhez való rendithetetlen ragaszkodással világi fényt, hatalmat és gazdagságot párosít.¹⁾ Ily embernek tűnt fel Guido viennei érsek, a legelőbbkelő francia dynasták egyikének ivadéka, kinek rokonsági összeköttetései a francia és angol királyi családokig, sőt V. Henrik német császár személyéig terjedtek. E magas születés mellett a viennei érseket elveinek szilárdsága és merész fellépése ajánlották nagy mérvben. Kuno bibornoknak ily körülmények között nem volt nehéz a Clunyben összegyűlt cardinálisok figyelmét Guidora irányozni és őt II. Calixt néven Szent-Péter trónjára emelni. Csaknem félszázad óta ez volt első eset, hogy világi pap és nem szerzetes foglalta el a pápai széket.

Bár e korban azon körülmény, hogy valaki mint világi pap és nem mint szerzetes nyerte kiképeztetését és kezdette meg pályáját, rendkívül befolyt az illető eszméinek és nézeteinek kifejlődésére, II. Calixt multjából még sem lehetett sejteni, hogy trónra lépésével a szent szék politikájában változás fog beállani. Mint viennei érsek, az elsők közé tartozott, kik II. Paschal és II. Gelasius merev politikáját, mely egyetlen czél gyanánt a laikus investitura megszüntetését tűzte ki, hévvel sőt szenvedélyességgel karolták fel, mint pápa pedig határozottan politikusnak és nem szerzetesnek tüntette fel magát. Óhajtotta ugyan ő is az egyház teljes függetlenségét biztosítani, de átlátta, hogy a fennálló körülmények között az egyház és állam között fennálló kapesok széttörése, eltekintve a kivihetőség kérdésétől, magára az egyházra nézve végzeteljes lehetne. VII. Gergely magas eszméje, a szent szék egyházi és világi uralma lebegett előtte is és az eszmének megvalósítása követelte az eredménytelen küzdelem befejezését. Bármily hatalmas volt a vallásos szellem Európa népeinél, lehetetlen volt észre nem venni, hogy a szent szék egyházi fegyverei nem oly hatásosak már mint VII. Gergely és II. Orbán korában. A hosszú küzdelem kifárasztott mindenkit és az általános béke óhajtàssal dacolni nem látszott tanácsosnak. A szent szék hatalmi állása felső és közép Olaszországban Matild grófnő

¹⁾ *Gesta Gelassi Papae II. et Calixti II.* Bouquet i. m. XV. 217.

halálával elenyészett; a nagy grófnő birtokait, noha végrendelete szerint a szent székre kellett volna szállniok, V. Henrik sietett mint birodalmi hűbéreket lefoglalni. II. Paschal még csak kísérletet sem tett a szent székek igényeit érvényre emelni, mintegy igazolván ezzel nézeteinek őszinteségét az evangéliumi szegénységet illetőleg, melyet a sutrii egyezésben a főpapságra róni igyekezett. Tuscia elvesztése után a pápa Rómában védtelenül állott; már Gelasiusnak Franciaországba kellett menekülni és 1118 óta a császár pápája uralkodott Romában. De a németországi viszonyok sem voltak olyanok, melyek az új pápát az investitura küzdelem folytatására ösztönözték volna. A császár által beültetett pápának a német főpapság kebelében nem voltak ugyan számbavehető hívei, de azou körülmény, hogy az 1119-ben Olaszországból visszatérő Henrik fegyvereinek a szerencse kedvezett, a német főpapot is békére hangolta. A három évtizeden át dúló belháboruban kimerült Németország békét óhajtott és a császár eszélyes mérséklettel fegyverei szerencsését arra használta fel, hogy a rendeket, kivétel nélkül, békéltető birodalmi gyűlésre Triburba meghívja.¹⁾ Bár az egyházi törvények szerint tilos volt a kiátkozott császárral közlekedni, oly általános volt a békekívánság, hogy öz el a főpapak sem mertek dacolni és a tilalom dacára a gyűlésen nagy számmal jelentek meg. Ezen engesztelő lépést Henrik azzal viszonzta, hogy az általa felállított ellenpápa ügyét feladva, megengedte, hogy a Triburban megjelenő római és viennei követek felszólítására a német clerus II. Calixtot törvényes pápának ismerje el, sőt ő maga is a kibékülésre határozott ígéretet tett.²⁾ Az általánossá vált óhajlás a béke létrejövetele iránt és a szent székek világi hatalmának lehanyaglása Olaszországban rábírták a pápát, hogy a kibékülésre az első lépést megtegye. A chalonsi püspök és a clunyi apát, bár forma szerint nem mint a szent székek követei, de tényleg a pápa megbízásából felkeresték a Strassburgban időző császárt, hogy közbenjárásukat a béke és egyetértés helyreállítására felajánlják. A császár feltűnő örömmel fogadta a főpapak ajánlatát s kérdésére, hogy miként gondolják a császári jogok megrövidítése nélkül a békét megköthetőnek, a chalonsi püspök következőleg válaszolt: „Ha igaz békét akarsz uram király, a püspökségek és apátságok investiturájáról teljesen le kell mondanod. Hogy pedig e miatt császári jogaid rövidséget nem szenvednek, láthatod abból, hogy én mint franciaországi választott püspök sem a felszentelés előtt, sem azután a király kezéből semmit el nem fogadtam, de neki mégis az adóról, ka-

¹⁾ Ekkehardi Chron. Pertz M. G. Script. VI. 224.

²⁾ Ugyanaz u. o.

tonaságról, vámról és mindazokról, mik régtől fogva az állam tulajdonai voltak, de a keresztény királyok által az Isten egyházának adattak, épen oly hiven szolgálók, mint birodalmad püspökei, kiknek investálása által e vizsályt, sőt az egyház átkát vontad fejedre, neked szolgálnak.“ A császár erre kijelentette, hogy ő sem kíván egyebet és azon feltétel mellett, hogy a püspökök és apátok a regáliákkal járó kötelezettségeket hiven teljesítsék, kész volt az investitúráról lemondani.

A pápa Párizsban vette a visszatérő követektől e hirt a császár váratlan engedékenységéről s rendkívül megörvendett. „Vajha csak meg volna már a béke — kiáltott fel, de mintha még mindig tartott volna a császár ravaszságától, hozzá tette — ha két-színűség nélkül jöhetne létre.“ Mindazáltal sietett a kedvező alkalmat megragadni s míg ő maga a Rheimsba octóber 20-ra összehívott zsinatra utazott, az említett főpapokat két bibornok kíséretében visszaküldötte a császárhoz, hogy a megkötendő béke feltételeit írásba foglalják.

A pápai követek Metz és Verdun között találták fel Henriket s megkötötték a szerződést, lényegében a következő tartalommal: „A császár lemond teljesen az egyházak investitúrájáról, bocsánatot ad és birtokaikat visszaadja mindazoknak, kik a lefolyt küzdelemben az egyház részén állottak, viszont a pápa békét és bocsánatot ad mindazoknak, kik a császárért az egyház ellen küzdöttek. Elhatározatott továbbá, hogy a béke végleges megkötése végett a császár és a pápa személyesen találkozzanak.

A zsinat ülései Rheimsban már megkezdődtek volt, midőn a pápa a szerződés megkötéséről értesült. Kimutatandó, hogy mennyire óhajtja a vizsály befejezését, a zsinat üléseit pár napra felfüggesztve a megbeszélt találkozásra a császár elébe sietett. Azonban a bizalmatlanság a két fél között még sokkal nagyobb volt, hogy sem a béke ez alkalommal létrejöhetett volna. Útközben a pápa és a cardinalisok a szerződést szoroson vizsgálat alá vévén, annak néhány pontja oly gyanúsának és határozatlanoknak tűnt fel előttök¹⁾, hogy azok szorosabb meghatározását okvetlenül szükségesnek ítélték. Megállottak tehát Manzonban és a követeket a császárhoz visszaküldötték a szükségeseknek ítélt változtatások megtételére.

¹⁾ A császár által kiállítandó oklevélben e kifejezés: „dimitto omnem investituram omnium eclesiarum“ nem elégitette ki a cardinalisokat, kik attól tartottak, hogy miután e kifejezésben az egyházi jószágok nincsenek befolgalva, a király azokról tovább is osztogatni fogja az investitúrát. A pápa által kiállítandó oklevélben pedig e kifejezést: „do veram pacem regi et omnibus qui cum eo in terra ista fuerunt vel sunt“ találták nagyon is határozatlannak s aképpen magyarázhatónak, hogy a pápa nemcsak felveszi a császár híveit az egyház kebelébe, hanem az általa beültetett ellenpüspököket is törvényeseknek fogja elismerni.

A császárra e bizalmatlanság nagyon rossz benyomást tőn s felindulása első hevében egyszerűen megtagadta, hogy a szerződésben foglalt dolgok közül valamit megígért volna. A chalonsi püspök minden ékesszólása, hogy a szerződés megerősítését ki- eszközölje, sikertelen maradt. Henrikben szintén felébredt a bizalmatlanság s bár végre beismerte, hogy a szerződés némely pontjainak teljesítését megígérte volt, határozottan kijelentette, hogy e szerződés, úgy mint fogalmazva van, királyi jogainak meg- rövidítésével jár és épen azért mielőtt a birodalom rendjeinek vé- leményét meg nem hallgatta, meg nem erősítheti. Néhány napi gondolkodási időt kér tehát, nem mulasztván el béke kívánalmainak őszinteségét ezen alkalommal is hangsúlyozni.

És ezzel egyelőre nem csak a tárgyalásoknak, de még a béke kilátásoknak is vége szakadott. Henrik vonakodása a szerző- dést megerősíteni, megerősítette a pápa gyanúját a császár két- színűsége iránt s midőn még értesült, hogy a német király nagy hadsereggel közeleg, Paschal sorsától félve, oly gyorsasággal úta- zott vissza Rheimsba, hogy az utazás teljesen hasonlított a me- neküléshez. Visszatérve Rheimsba a zsinat üléseit újra megnyitotta, de már nem azon békés hangulattal, mint első ízben, a meghiu- sult béketárgyalás előtt. A béke létrejövele iránt táplált remé- nyeinek meghiusulása mély keserőséggel töltötte el keblét s el volt tökéve a kétszínű császár ellen az egyház legélesebb fegy- vereivel lépni fel. A zsinat által tárgyalandó ügyek közé felvette az investitura-kérdést is, és a meghiusult kiegyezés után termé- szetesen sietett a laikus investitúrát újból határozottan eltiltani. „Az egyházak és egyházi jószágok investitúráját világi kézből — így szólott a zsinat végzése — határozottan megtiltjuk; azon vi- lági tehát, ki ezután is merészelve investálni, egyházi átok alá essék, ki pedig az investitúrát elfogadta, a méltóságot, melylyel felruháztatott, a visszanyerés reménye nélkül elveszítse.“ — Ily éles alakban nem csak a méltóságra, de mindennemű egyházi birtokra ki- terjesztve az investitura tilalom még nem volt kimondva, nem csoda tehát, ha e végzés felolvasásakor a zsinaton jelen levő clerus egy része és a világiak között, kivétel nélkül roppant zaj támadott. Attól tartottak ugyanis, hogy e rendelethez szorosan ragaszkodva, vagy a papság károsodik meg, visszaadni kényszerülvén mindazt, mihez eddig laikus investitura útján jutott, vagy azon világiak, kik mindeddig e kérdéses javak jogszerű birtokosainak tekintettek. E jelenet figyelmeztette a pápát, hogy a kérdés ilyenmű megol- dása még az egyházi szellemmel annyira eltelt Franciaországban is ellenkezik a közvéleménnyel és bölcs mérséklettel oly engedé- kenységre határozta el magát, melynek alapján az annyit hányt vetett investitúrakérdést végképpen meg lehetett oldani. A nagy

zajt okozó czikk az investitúráról ekként lett ugyanis módosítva és a zsinat végzései közé beiktatva: „A püspökségek és apátságok investitúráját világi kéz által határozottan eltiltjuk.“ Az egyházi jószágokkal való felruházás megtiltásának kihagyása egyszerű külsőségre szorította a császár és a szent szék között fennforgó differentiát és látni fogjuk, hogy ezen alapon fog pár évvel később a kiegyezés létrejönni. Egyelőre azonban a Rheimsban összegyülekezett főpapok nem igen gondoltak a kibékülésre: a zsinat a császár ünnepélyes kiátkozásával végződött.¹⁾

A mi ekként 1119-ben létre nem jöhett, létrejött pár évvel később 1122-ben. Bármennyire el volt keseredve Calixt a rheimsi béketárgyalások megghiúsulása miatt, bármennyire kedvezett politikájának a szerencse Olaszországban, hová a rheimsi zsinat után utazott és a hol az ellenpápa elfogatása és lemondása után (1120-ban) a reformált pápaság tekintélyét helyreállítani sikerült, át kellett mégis látnia, hogy a fennálló körülmények között a küzdelmet a császárral a szent szék előnyére folytatni lehetetlen. A kimerült Németország békét óhajtott oly hangosan, hogy a császár annak ellentmondani sem tanácsosnak, sem szükségesnek nem vélte, miután a rheimsi zsinat végzése az investitúra kérdés méltányosabb megoldására alapos kilátást nyitott. A béketárgyalások 1119-ben megszakadt fonalát 1121-ben magok a német rendek vették kezökbe és a würzburgi birodalmi gyűlés 1121-ben a speieri püspököt és a fuldai apátot békeajánlattal küldötte Rómába. Calixt elfogadta az ajánlatot; átlátta, hogy visszaútásítani a német rendek felszólítását, annyit tenne, mint a felingerült német nemzetet teljesen a császár karjai közé dobni és oly vihart kelteni fel, mely a német nemzet hangulata mellett a szent szék világhuralmi állására könnyen végzetteljessé válhatott. A béketárgyalások tehát újra megkezdődtek; az ostiai püspök, mint teljhatalmú legatus, két bibornok kíséretében Németországba utazott és 1122. szeptember 23-án megkötötte a császár biztosaival a híres wormszi concordatumot, az első nyilvános szerződést az állam és egyház között. E szerződés, mely kölcsönös engedékenység útján jött létre, következőleg határozott az investitúra kérdésben:

A császár lemond a gyűrű és bot átadása által történni szokott investitúráról s birodalma minden egyházában megengedi, hogy a püspökségek és apátságok az egyház törvényei értelmében választás által töltsenek be. Viszont a pápa megengedi, hogy a

¹⁾ A rheims-i zsinatról és az ugyanakkor a pápa és császár között folyt béketárgyalásokról részletes tudósítást ad: Hessonis scolastici de concilio Remensi relatio. Pertz. M. G. Script. XII. 422.

választás a császár jelenlétében történjék, természetesen erőszak vagy simonia nélkül és hogy a megválasztott a regaliákat a király kezeiből vegye át és teljesítse az ezek után jogszerűen járó kötelezettségeket.¹⁾

Ezen szerződéssel ért véget a pápaság és császárság nagy küzdelmének első felvonása. Az investitúra kérdés felmerül még olykor-olykor ezután is, de a nélkül, hogy a lezajlotthoz hasonló vihart támasztana; a wormszi concordatum megadta az alapelveket az egyház és állam között fennálló viszonyok rendezésére és ezen elvek lassanként Európa többi államaiban is elfogadásra találtak. A szent szék kísérlete az egyházból a világi hatalomtól teljesen független testületet alkotni, meghiúsult; de azért tévedés volna a pápaságot e küzdelemben legyőzöttnek állítani. VII. Gergely eszméi túléltek a II. Paschal személye által képviselt szélső egyházi reformpárt bukását és míg a pápaság függetlenségének rendkívül fontos elve e küzdelem folyamában a tűzpróbát szerencsésen kiállotta, agyanakkor a római-német császárság az örökösödés elvének megdöntésével nagyságának alapját veszítette el. A két hatalom állása egymáshoz lényegesen megváltozott és hogy mennyire a pápaság előnyére, a Hohenstaufenek korszaka fényesen kitüntette.

DR. MIKA SÁNDOR.

¹⁾ Pertz. M. G. Leg. II. 76.